Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 219 (12609) | 1984 чылдың сентябрь 22, Суббота | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп

АНЫЯК САЛГАКЧЫЛАР ТЕАТРЫ

Өртемчейниң эң-не үнелиг эртинезиниң — бистиң уругларывыстың аас-кежиктиг келир үези дээш театр ажылдакчылары боттарының уран чүүлүнүң ачызында демисежип, талантызын аныяк көрүкчүлерге бараалгадып турар. Бичии салгакчыларның тайбың, буянныг чоруктуң болгаш депшилгениң ёзузунга кижизидери — бичии уруглар болгаш элээдилер театрларының Делегей ассоциациязының VIII Кол ассамблеязының киржикчилериниң чаагай чүткүлү. Буянныг сорулганы бодунуң мурнунга салган ол шуулган бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москвага ажыттынган. Анаа делегейниң 34 чурттарының депшилгелиг мастерлери чыылган. Делегейде эң баштайгы театрны бичии уругларга бир-ле дугаар тургускан хоорайга — Москвага ол ассамблеяның ажыттынганы таварылга эвес. Амгы үеде Совет Эвилелинде бичии уругларның ийи чүс хире театрлары бар. Оларның солун шиилерин, концерттерин чыл бүрүде үш миллион ажыг бичии уруглар көрүп турар.

Ассамблеяның байырлыг ажыдыышкыны сентябрь 20-де Уругларның музыкалыг күрүне театрынга болган. Культура ажылдакчылары, хөй-нитти төлээлекчилери, даштыкы аалчылар база анаа келген.

Бичии уруглар болгаш элээдилер театрларының Делегей ассоциациязының VIII Кол ассамблеязының киржикчилеринге болгаш аалчыларынга эш К. У. Черненконуң байырлыг чагаазын үргүлчүлелдиг болгаш диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң культура министри П. Н. Демичев байырлыг чагааны номчаан.

Чылыг сөстери болгаш чаагай күзээшкиннери дээш Константин Устинович Черненкога чуректиң ханызындан өөрүп четтиришкинин ассамблеяның киржикчилериниң болгаш аалчыларының өмүнээзинден П. Н. Демичев илергейлээн. Чер кырынга тайбынны, улустар аразынга найыралды болгаш бот-боттарын билчир чорукту быжыглаар херекке чугула фактор кылдыр ассамблеяны санап турар дугайында совет удуртукчунуң ол шуулганче улуг кичээнгейни угландырганы тодаргай херечилеп турар. Аныяк салгакчыларны чаагай мөөр-шынарларга, чептиг чоруктуң ёзузунга кижизидеринге күчүлүг чепсек болуп турар театрларны делегейге улам мынай хөгжүдеринге амгы шуулган улуг идигни бээр.

Моссоветтиң күүскомунуң даргазының оралакчызы И. Б. Бугаев, Театрның делегей институдунуң чиигине секретары Андре Луи Перинетти, бичии уруглар болгаш элээдилер театрларының Делегей ассоциациязының президентизи Ильзе Роденберг олар ассамблеяның киржикчилеринге болгаш аалчыларынга байыр чедирген.

(СЭТА-ның корр.).

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга 150 аът күштүг хөөп олуртур универсалдыг тракторларны, а ол ышкаш оларга дизельдиг шимчедикчилерни болгаш одалга аппаратураларын кылыр заводтарны тударының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Ындыг тракторларны ажыглаары үнүш өстүрер ажылга үндүрер ниити күш-ажыл чарыгдалдарының чартыындан хөйү онаажып турар хөөп олуртур культураларны өстүрериниң үлетпүр аргаларын калбаа-биле ажыглаар арганы бээр.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалында айыттынган заводтарны тудуп тургузары ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын чедиишкинниг боттандырарының, ону бедик ажыктыг техника-биле бүрүн хандырарынга үндезилээш, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң эртем-техниктиг деңнелин улам бедидериниң чугула негелдези болурун демдеглээн. Заводтарны Татар АССР-ниң Елабуга хоорайынга чуртталга бажыңнары, коммунал ажыл-агыйының болгаш культура-амыдыралдың тудуглары-биле катай комплекстиг кылдыр тудар.

ЭДЧ кежигүнү чурттарның дээди деңнелге эрткен Экономиктиг чөвүлел хуралының айтыышкыннарын күүседирин хандырар талазы-биле хемчеглерни чугаалажып көрген. Социалистиг экономиктиг интеграцияны улам хөгжүдериниң, ЭДЧ кежигүнү чурттарның кады ажылдап кылганы ажыл-агый стратегиязын үр хуусаалыг перспективага боттандырарының дугайында Экономиктиг чөвүлел хуралдың шиитпирлерин күүседириниң тодаргай оруктарын хүлээп алган доктаалда айыткан.

Чөвүлел хуралдың айтыышкыннарын херек кырынга күүседир сорулга-биле ССРЭ-ниң Күрпланынга, Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитединге, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, а ол ышкаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге ССРЭ-ниң 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарынга улус ажыл-агыйының улуг айтырыгларын шиитпирлээринге, а ол ышкаш аңгы-аңгы адырларның хөгжүлдезин дүүштүреринге болгаш социалистиг чурттарның аразынга бүдүрүлгени калбаа-биле кооперастаарынга кады ажылдажылганың [illegible] улам долу ажыглаарын даасаан. ССРЭ-ниң Күрпланы, ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ведомстволары ЭДЧ кежигүнү чурттарның чогуур организациялары-биле кады 1986—1990 чылдарда пландарны талаларга соңуургалдыг боор турар айтырыгларының талазы-биле тулгаштырар, а ол ышкаш капитал салыышкыннарын дугуруштунган адырлар талазы-биле дүүштүр боттандырып чорудар апаар.

Чамдык адырларга, оон иштинде электроникага, прибор тудуушкунунга, микропроцессорлуг техникага, атомнуг энергетикага, биотехнологияга, роботтехникага принципиалдыг чаа техниканы болгаш технологияны тургузар болгаш нептередир талазы-биле кады ажылдажылганың угланыышкыннарын тодараткан. Ол чүүлдер ЭДЧ чурттарының эртем-техниктиг депшилгезиниң комплекстиг программазының төлевилелдеринге көрдүнген турар ужурлуг.

Берип турар продукцияның техниктиг деңнелинге болгаш хереглекчи шынарларынга бот-боттарының аразында негелдени бедидерин хандырар хемчеглерни ажылдап кылыры көрдүнген. Министерстволарга болгаш ведомстволарга Экономиктиг чөвүлел хуралдың болгаш ЭДЧ-ниң 38-ки (ээлчег чок) сессиязының шиитпирлеринге үндезилээш, ЭДЧ чурттары-биле кады ажылдажылганың өске-даа айтырыглары-биле холбашкан саналдарны белеткээрин даазкаан.

ЭДЧ кежигүнү чурттар-биле эртем-техниктиг болгаш бүдүрүлге харылзааларын калбартып, ханыладырынга, социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедириниң, бүдүрүлгени интенсификастаарының болгаш ооң ажыктыын бедидериниң чугула курлавыры болур социалистиг ажыл-агый чорудулгазының коллективтиг дүрүжүлгезин өөренип көргеш, калбаа-биле ажыглаарынга улам улуг инициативаны кылырын эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга болгаш обкомнарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, ВЦСПС-ке сүмелээн.

ТК-ның Политбюрозу Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Д. Ф. Устиновка баштаткан совет шериг делегациязының Варшава Керээзиниң киржикчизи күрүнелерниң армияларының «Щит-84» өөредилгезинге киришкениниң дугайында информацияны дыңнааш, ооң ажылын чүүлдүг деп көрген.

Хуралга ЭДЧ-ниң стандарт хевирлерин тургузарының болгаш ажыглаарының талазы-биле кады ажылдажылганың айтырыын чугаалажып көрген. Ол шиитпирни социалистиг экономиктиг интеграцияны улам хөгжүдеринге кайы-даа талага ажыктыг харылзааларны улам ханыладырының болгаш сайзыраңгайжыдарының комплекстиг программазын боттандырары-биле, чиг-эттиң, оттулар чүүлдүң, материалдарның составының база шынарларының чаңгыс аай болурун хандырарының талазы-биле сорулгалар-биле холбаштырар.

Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романовка баштаткан СЭКП-ниң делегациязының Эфиопияның Ажылчын партиязының тургузукчу съездизинге чораанының түңнелдерин чугаалажып көргеш, ооң ажылын чүүлдүг деп санаан. Эртемниг социализмниң идеяларын удуртулга болдурар Эфиопияның Ажылчын партиязын тургусканы чорук эфиоп революцияны хөгжүдүп, калбартырынга чаа үе-чада боор, ону делегейге ужур-дузалыг болууушкун кылдыр демдеглээн. Эфиопияның удуртукчулары-биле беседаларга найыралчы совет-эфиоп харылзааларны улам быжыглаарының талазы-биле чамдык тодаргай хемчеглерни чугаалажып көрген.

Политбюронуң хуралынга Совет Эвилелиниң иштики амыдыралының болгаш делегей политиказының өске-даа чамдык айтырыгларын база көрген.

ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛ АИЫ ЧОРУП ТУР

Совет Тываның байырлалынга чедир 19 хонук арткан

Бистиң интервьювус

ДҮРГЕН, ЧИДИРИГ ЧОККА

Совет Тываның 40 чылынга төлептиг ужуражыр дээш республиканың ажыл-ишчилери шалыпчы күш-ажыл айында улуг көдүрлүүшкүн-биле ажылдап турар бо хүннерде чаа дүжүт дээш демисел түлүктээн. Күскү тараа ажаалдазының канчаар чорып турарының дугайында интервьюну Каа-Хем районда «Улуг Октябрь» совхозтуң директору Саган-оол Кызыл-оолович Долгардан бистиң корреспондентивис алган.

— Тараа культураларының ажаалдазының канчаар чорупп турарын чугаалап көрүңерем?

— Тараа культураларының ажаалдазынче кирипкен бис. Сентябрь ээрби бириниң хүнүнге чедир 1220 гектарның дүжүдүн бастырган. 1450 гектарның тараазын чыттыр кестирген. Тарааның үнгени аралашкак, чиг-бышканныг болганындан ажаап алыышкын элээн нарын боор турар. Ынчангаш амдызында бир гектардан-на чеди центнер хире дүжүттү ап турар.

Бо чылын ажаап алыр тараа культураларының шөлүнүң хемчээли эвээш эвес, ниитизи-биле совхозтуң комбайнерлери, тараажылары үш муң тонна тараа культураларын ажаап алыр. Бистиң тараа өстүрер кол шөлүвүс — Саргал. Ооң дүжүдүн ажаап алыр кылдыр бот-орулга-чарылгалыг бир хову-трактор бригадазын (бригадири Василий Кузьмич Черных) быжыглаан. Дүжүттү ажаап алыры-биле чергелештир, саванны бөлүп сараттап, күскү чер андарылгазын чорудуп турар. Дүүнге чедир 190 гектар шөлдү андарган, 40 тонна саванны сараттаан.

— Тараажыларның социалистиг чарыжын организастап турары кандыгыл?

— Ажаалдада кол кижи — комбайнер. Тараажылар бот-боттарының аразында социалистиг чарыштыг. Чарыштың негелделерин совхозтуң дирекциязы, профэвилел болгаш комсомол комитеттери ажылдап кылган, ону бүгү ажыл-ишчилерге таныштырган. Чугула чүүл болза, комбайнер бүрүзүнге бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарының байдалын тургузары. Маңаа кол кичээнгейге алган чүүл — эки комбайн-биле комбайнер бүрүзүн хандырганы. Бисте он чеди комбайн бар. Оларны башкарганнар чарышче кирген.

Эвээш үе эрткен-даа болза, мурнуку одуругну элээн каш кижи быжыы-биле ээлеп апкан. Оларның аразында — хоочун Николай Коробейников, шалыпчы Василий Ялан, Ленин орденниг И. Михалченко (ол тараа ажаап алырынга эрткен чылын район чемпиону атты чаалап алган, тараа ажаап алырының талазы-биле ам үжен дөртку сезонунче кирген бо). Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергезиниң эдилекчизи Матвей Долганов. Олар хүн нормазын ажыр күүседип турар.

Кижи бүрүзү бот-бодун деткижип турар. Маңаа чижек кылдыр хоочун механизатор Иван Тимофеевич Михалченкону айтып болур. Ол кады ажылдап турары эжиниң комбайны туруптарга, аңаа дораан дузалажы бээр.

Чарыштың түңнелин, кижи бүрүзүнүң кайы хире ажылдааның көргүзүг самбыразынга бижип турар.

— Тараажыларның турлагда амыдырал байдалы кандыгыл?

— Күскү дүжүт ажаалдазын колдуунда чаа эгелеп турарывыс бо. Бөгүнге чедир ажаап алган тараавыс эвээш. Бергелер, соок хүннер — мурнувуста. Ынчангаш шак-минута бүрүзүн чөп ажыглаары-биле болдунар-ла хемчеглерни ап турар бис. Ооң бирээзи болза, хову турлаан тараажыларга белеткээни.

Кижилерге арыг-шевер, чылыг өрээлден аңгыда, херек чүүлдерни база тургускан. Тараажыларны амданныг аъш-чем, ногаа аймаа-биле хандырарын үзүктелдирбейн турар бис.

Суурже кирер, бажыңынга хонар, ажыл шагы үзер чаңгыс-даа кижи чок. Комбайнер бүрүзү дүжүттү кыска үеде ажаап алыр, Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш кызып турар.

ЧАА ДҮЖҮТТҮҢ ТАРААЗЫ

Кызылдың сайгарылга баазазы Таңды, Кызыл районнарының ажыл-агыйларындан чаа дүжүттүң тараазын хүлээп алырын уламчылап турар. Сайгарылга баазазы эртенгиниң 8 шактан 24 шакка чедир ийи ээлчег-биле ажылдап турар. Чүъктүг келген машиналарның тараазын саадалга чок хүлээп алыр кылдыр ажылды организастаан.

Ажыл-агыйлардан келген машина бүрүзүн баштай-ла баазаның бүдүрүлге-техниктиг лабораториязы хүлээп алыр.

Чүъктүг машина лабораторияның тускай херекселиниң адаанга туруптарга, дежурный лаборант шеңелдеге тарааны доп-дораан алгаш, ол-шыгын тодарадыр.

Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазының чолаачызы Олег Болдырев ГАЗ-53Б маркалыг машиназынга Тока аттыг совхозтан 3,7 тонна тарааны дужаары-биле чүдүрүп келген.

— Бөгүн арай чаъстап эгелээн, тарааны шөлде комбайндан машинаже урдургаш-ла, сайгарылга баазазынче дүргенне чедирип турарывыс бо — деп, чолаачы чугаалады.

Удаваанда база бир машина келди. Ол-ла автобазаның чолаачызы Михаил Филиппов Тока аттыг совхозтан 4,75 тонна тарааны дужаады.

Сентябрь 21-ниң байдалы-биле алырга, Бии-Хем район 1503 тоннаны, ооң иштинде «Өөк» совхоз 1131, «Саян» — 253, Таңды — 566 тонна, Кызыл район—236 тонна тарааны күрүнеге дужааган.

Ниитизи-биле бо хүннерде 2378 тонна тараа күрүне шыгжамырынче кирген. Чаа дүжүттү хүлээп алырын Кызылдың сайгарылга баазазы уламчылавышаан. Ында 2000 тонна хире тараа дужааттынган. Амдызында 2 шугум ажылдап турар. Биргизинде— тарааның бөдүүн арыглаашкыны, ийигизинде — тарааны кургадыры.

Лабораторияның-даа, складтарның-даа ажылчыннары-биле чугаалажырывыска сайгарылга баазазының девискээринде буфетте аъш-чем продуктуларын элбекшидери негеттинип турар. Ынчангаш Кызылдың аъш-чем садыыдан № 19 магазин ук буфетти хандырарынче сагыш салып, дарый хемчээн алыры күзенчиг.

Чаа дүжүттүң тараазын Кызылдың сайгарылга баазазынга дужаарын ажыл-агыйлар хүнүнүң-не көвүделип турар. Өстүрүп алган алдын тарааны чидириг чокка ажаап алырынга совхозтарның болгаш баазаның сырый холбаалыг, органзастыг ажылдаары чугула.

Н. ООРЖАК.

ЧУРУКТАРДА: сайгарылга баазазында тараа чедирип келген машиналар.

М. СУНДУЙНУҢ фотолары.

ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

«Совет Тываның 40 чылынга —шалыпчы 40 неделя» деп чарыштың 37-ги неделязының түңнели-биле Кызылдың тууйбу заводунуң ажылчыннарының ортузунга тууйбу уштукчузу Георгий Гилев база катап тиилекчи боор үнген. Ол шалыпчы неделяларга дыка хөй удаа мурнакчы черни чедип ап келген. Геннадий Марьясовтуң удурткан тууйбу чыыкчыларының бригадазы ол неделяда бригадалар аразынга чарышка шылгараан. Бригада планныг даалгаларын доктаамал 105-110 хуу чедир күүседип турар. Ол ышкаш Күдер Хомушкунуң болгаш Сергей Кууларның бригадалары база эки көргүзүглерлиг.

Тууйбу хептекчилериниң Александр Макшановтуң удурткан бригадазының ажылы мактаалдыг. Ол коллектив планныг даалгаларын чүгле ажыр күүседиринден аңгыда, продукцияның шынары дээш кичээнгейни улгаттырган. Хептеп турар тууйбунуң хемчээлин шын тудары, азыгларының дорт, хемчээлге тааржыры, кургадыр серилерге бузулбазы дээш хыналданы күштелдирген.

Тууйбу заводунуң коллективи Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарышты калбарткаш, чыл эгезинден бээр эки ажылдап, ай, квартал пландарын доктаамал ажыр күүседип келген. Эрткен сес айларда тудугларга 6 миллион 632 муң тууйбуну берип, продукция сайгарарының планын 107,3 хуу күүсеткен. Ол дээрге эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге 360 муң хире тууйбуну хөйнү бергени ол. Август айның тууйбу сайгарар планы 113,7 хуу, бүдүрериниң 117 хуу боттанган.

Шалыпчы күш-ажылдың айы — сентябрь айның эрткен хонуктарында коллектив улам шудургу ажылдап, Совет Тываның 40 чылын күш-ажылчы төлептиг белектерлиг уткуур дээш туржуп турар. Заводтуң девискээрин аян-шиңчилиг, көрүштүг болдурары дээш шефтерни организастап, шимелдекаасталга ажылдарын амдыгаштан эгелээн. Шалыпчы неделяларның түңнелдерин көскү болдуруп, көргүзүг самбыразын неделя санында долдуруп, кымның, кайы бригаданың шылгараанын чарлап, күш-ажылчы аалдар туктарын көдүрүп турар. 40 неделяның түңнелдери-биле шылгараанарны шаңнап-мактаарының хемчеглери көрдүнген. Тиилекчи болганнарга «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкының туряскаал дипломнары, акша-шаңналдары тыпсыр.

Бистиң корр.

ДААЛГАЗЫН 200 ХУУ

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыглыг чарыштың 37-ги неделязында «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелинде Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу В. Б. Борбак-оолдуң шеверлекчилер бригадазы шалыпчы айда шалыпчы ажылдың үлегерин көргүзүп ажылдааш, неделяның планныг даалгазын 200 хуу күүсеткен. Ол неделяда бригаданың кежигүннери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң көргүзүүн ортумаа-биле 150 хуу кылдыр ажылдап эрттирген.

Бо чылдың ажыглаалга кирер тудугларында ажылдап турар бригада шалыпчы 40 неделяның чарыжынга идепкейлиг киржип келген болгаш тресте калбарган ол чарышка 1-ги черни безин 15 катап чедип алган, ынчангаш мурнуку одуругда чоруп турар.

Эрткен неделяда чарыштың ийиги черни база-ла ол эргелелдиң Е. С. Бизяеваның удурткан шеверлекчилер бригадазы, үшкү черни «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелдиң Р. И. Ниткинниң бригадазы ээлээн. Тудуг-монтаж ажылдарының даалгаларын ол бригадалар 120 хуу чедир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн база үстүк ажыр күүсеткен. Шалыпчы айның чарыжынга трестиң өске-даа элээн хөй бригадалары идепкейлиг киржип, планныг онаалдаларын база хүлээлгелерин доктаамал ажыр күүседип турар. Трестиң бригадаларының кол күштери амгы үеде ажыглаалгага кирер тудугларда мөөңнеттинген, эң-не шалыпчы ёзу-биле ажылдап шак-үени чөп ажыглап, тургуушкун чок ажылдап турар.

Бистиң корр.

Удуртукчуга сөс

ТЕМПИНИ УЛАМ БЕДИДЕР

«Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегиниң үжен сески неделязы төнүп турда республикада көдээ ажыл-агый ажылдарының ниити байдалын кыска-биле чугаалап бээрин көдээ ажыл-агый министриниң оралакчызы **А. Т. Сотпадан** бистиң корреспондентивис диләэн.

— Эрткен чылдың бо үезиниң түңнелдери-биле деңнээрге, республикада бо чылын малдан эът, сүт, дүк алыры элээн көвүдээн, тараа, картофельдиң үгени багай эвес. Бо бүгү республиканың көдээ ишчилериниң ээлчегге идепкейлиг киржип, кызымак ажылдап турарын бадыткап турар-дыр.

Бо неделяга чедир республика күрүнеге эът, сүт, дүк, чүүрга садар пландарын эрткен чылдың бо үезиниңден түс-түзүнда 2,5; 1,8; 3,8-9,1 хуу ажыр күүсеткен. Аңгы-аңгы фермалардан СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының ажылдакчылары юбилейге чедир чыл планын ажыр күүседип алыр дээн эгелекчи саналын боттандырар чоокшулаан. Моон мурнуунда чылдарда «Кара-Хаак» совхозтуң кошкак ажылдыг дирткип келген сүт-бараан фермазында күш-ажылды органзастаарының, күш-ажылдың сагылга-чурумун экижидериниң дээштиг хемчеглерин алганының түңнелинде, ооң ажылдакчылары ээлчегге көдүрлүүшкүнүг киржип, тос айларының планын хуусаа бетинде күүседип алганын демдеглээри артык эвес. А хойжу бригадалардан «Чаа орук» совхозтуң № 4, «Коммунизмниң херелинден» — № 2, «Чыраа-Бажындан» —Ак-Хая бригадаларының түңнелдери бедик болган.

Чаъс-бораннык болганындан тараа орайтап бышканы-биле ажыл-агыйлар дүжүт ажаалдазынче орайтап кирген. Ынчангаш тараа культураларының дүжүткүрү ниитизи-биле эрткен чылдыындан элээн бедик-даа болза, бо хүннерге чедир ажааттынган дүжүт кончуг эвээш. Таңды район дүжүт ажаалдазын өскелерден эртежик эгелээш, мурнап турар. Район бо үеге чедир 14 муң ажыг гектар шөлде тарааны кестиргеш, ооң 6936 тонна дүжүттү ажааган. Бии-Хем 8334 гектар, а Кызыл район чаа-ла 3370 гектар шөлдүң тараа культураларының кезилдезин чоруткан. Ынчангаш ол болгаш өске-даа районнарның удуртукчулары, тускай эртемниглери, чер ажылдакчылары үени чөп ажыглап тургаш, дүжүт ажаалдазын бедик темп-биле чорудары, чидиригни болдурбазының хемчээн дарый алыры негеттинип турар.

Бо чылын картофельдиң үгени кайда-даа эки. Эрткен чылдың бо үезинге чедир күрүнеге 706 тонна картофель саткан турган болзувусса, ам 3249 тоннаны саткан болгаш 3701 тоннаны үрезинге уруп алган бис. Картофель ажаалдазы ам-даа уламчылап турар.

Мал чемнерин четчир кылдыр белеткеп алыры — чугула ажылдарның бирээзи. Республика бо чылын 232030 тонна сиген кезип алыр планныг, бо хүннерге чедир ооң 133724 тоннаазын кезип алган. Ынчангаш ол ажылды кошкатпайн, ам-даа шалыпкын чорудары негеттинип турар.

Юбилейлиг чылда чарлаттынган шалыпчы ээлчегниң ийи-ле неделязы артса-даа, тараа кезилдезиниң, дүжүт ажаап алырының, күрүнеге көдээ ажыл-агый продукцияның садарының пландарын күүседириниң, мал чемнери белеткээриниң талазы-биле кылыр ажылдар ам-даа хөй болганда республиканың күш-ажылчы коллективтери күженишкинин улам бедидери чугула.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге системазынга чаа өөредилге чылының эгелээринге уткуштур

ДУРЖУЛГАЛЫГЛАРДАН ТУТТУНГАШ...

Улан-Удэниң кодээ ажыл-агый институдунуң экономика факультедининң доозукчузу аныяк кыс Барыңмаа Дажыевна Монгуш он дөрт чыл бурунгаар «Сүт-Хөл» совхозка экономист болуп ажылдап кирген. Чеже-даа дээди эртемниг болза, арга-дуржулгазы эвээште кандыг-даа ажыл баштайгы дээреде бергедээшкиннерге таварыштырар. Ажылынга улуг-ла шуудавайн турда, Барыңмаа Дажыевнага бир даалганы берген: Ол — пропагандист болган. Хөй-ниитиниң ол даалгазы аңаа артык чүък болур туржук, харын-даа ону улам харысалгалыг болдурупкан. Думчукка тулганда бызаа сугжу — Барыңмаа Монгуш дуржулгалыг эш-өөрүнүң, институтка чедип алган эртем-билииниң ачызында ажылынче диди шымнып кирген.

Б. Д. Монгуш эрткен өөредилге чылында совхозтуң специалистерининң ортузунга «Кодээге бригада керээзи» деп курс өөренип турар экономиктиг школаны удуртуп кыштаан. Барыңмаа Дажыевнаның кичээл эрттирери солун, кичээлдерге белеткели

шыырак, чаа теманы республиканың, районнуң, совхозтуң ажыл-амыдыралындан чижектер-биле холбап билир.

Бо чылдан эгелеп «Сүт-Хөл» совхозка бригада керээзи-биле Кара-Чыраа, Кызыл-Тайга, Ишкин салбырларынга мал чемн белеткээр ийи звено, суггатчыларның ийи бригадазы, бир хову-трактор бригадазы, Кара-Чыраа салбырының Чес-Булуң хойжу бригадазы ажылдап эгелээн. Бригада керээзи-биле ажылдаар күш-ажылчы коллективтерниң ажылын шын организастаарынга дуржулгалыг пропагандист Барыңмаа Дажыевнаның киирген улуг үлүг.

Марксистчи-ленинчи өөредилгениң кайы-даа хевиринге бирги кичээлдиң темазы «Бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаары, беш чылды чедиишкинниг доозары — кижи бүрүзүнүң, бүгү күш-ажылчы коллективтерниң патриотчу хүлээлгези». Тема-биле дыңнакчыларын пропагандист баш бурунгаар таныштырып алган болгаш эрткен өөредилге чылының дуржулгазындан чамдык айтырыгларны аңаа катап сайгарар сорулгалыг. Пропагандист болгаш ооң школазы чаа 1984—1985 өөредилге чылынга белен.

Хөй чылдарда үре-түңнелдиг пропагандисчи ажылы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан бөлүк пропагандистерниң бирээзи — совхозта тодаргай экономика школазының пропагандизи Барыңмаа Дажыевна Монгуш. Экн кылган ажыл элеп-читпес алдар деп чүве ол.

В. САТ.

ЧУРУКТА: пропагандист Б. Д. Монгуш.
Б. КУЖУГЕТТИҢ фотозу.

УДУРТУКЧУ, ПРОПАГАНДИСТ

— Партия өөредилгезиниң системазында эки ажылдыг, хөй чылдарда пропагандистеп келгеннер бистиң районда эвээш эвес болгай. Оларның арасындан Дерме Чигеевич Доржуну онзалап адап болур мен. Ол чүгле эки ажылдыг пропагандист эвес, а районда, республикада мурнакчы ажылдыг бүдүрүлгениң удуртукчузу болгай — деп, СЭКП Тес-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи С. Д. Хертек чугаалаан, оон-биле ужуражып чугаалажырын биске сүмелээн чүве.

— Дыңнакчыларның сагыжынга ол тема артып каар кылдыр тайылбырлаары — пропагандистиң кол хүлээлгези деп санаар мен. Ынчалза-даа ону чедип алыры белен эвес айтырыгларның бирээзи болгай. Ынчангаш дуржулгалыг эштерниң эрттирген кичээлдеринге олуржуп, оларның арга-дуржулгазын өөренип, дыңнакчыларымга темаларны солун, чедингир кылдыр тайылбырлап бээр дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып, чамдык көргүзүг материалдарын болдум кылып, шыйып-даа турдум. Арга-дуржулга дораан эвес, а хөй чылдарда тургустунар болгай —деп, Дерме Чигеевич чугаалады.

Партияның ыдыктыг сөзүн чонга бараалгадып чоруур пропагандист Д. Доржу 1976 чылда Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйының директорунга ажылдап эгелээн соонда, аңаа харысалга улам немешкен. Дыңнакчыларынга солун, көргүзүг материалдарлыг кичээлдерни эрттирер, коллективтиң ажыл-агыйжы көргүзүглери-биле ол кичээлдерни холбаар талазы-биле пропагандист Д. Доржу эвээш эвес ажылдарны кылып, ол кичээлдерге орай дүнеге чедир белеткенгилээр турган. Кызымак ажылдың түңнели чоорту-ла көстүп келген. Дерме Чигеевичиниң эрттирген кичээлдеринге партия райкомунуң ажылдакчылары каш удаа олуржуп, аңаа арга-сүмезин-даа берип, дузалажып келгенининң түңнелинде ооң мергежили бедээн, ажылга хандыкшылы улам улгаткан. Дыңнакчыларның хүндүткелин канчап чедип алырыл? Ол база-ла белен эвес айтырыг.

— Коммунистиг күш-ажыл школазының пропагандизинге ам каш чыл улаштыр ажылдап тур мен. Теория кырында материалдарны номчуп, СЭКП ТК-ның болуп эрткилээн Пленумнарының материалдарын өөренип, ону дыңнакчыларга чедингир кылдыр тайылбырлап, коллективтиң, районнуң ажыл-агыйларының көргүзүглери-биле холбап, экономиктиг анализти кылып, бисте ажылдап турарларның көргүзүглерин оон-биле холбап, мурнакчыларның дуржулгазын дыңнакчыларга тайылбырлап, оларның боттарынга сөс берип турар мен. Ынчан чүгле ол ажылдакчы эвес, а өске-даа дыңнакчылар аңаа киржип, солун чугаа аңаа эгелээр чүве болгай—деп, дуржулгалыг пропагандист Д. Доржу чугаалап орар.

Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйының директору Д. Доржунуң кызымак ажылы районда макталдыг. Чүгле пропагандист эвес, а планныг онаалдаларны күүседир талазы-биле коллективтиң ажылын билдилиг удуртуп турар удуртукчуларның санынга Дерме Чигеевич кирер. Ооң удуртуп турар коллективи кол көргүзүглер талазы-биле планныг онаалдаларын бирги чартык чылда ажыр күүсеткен.

Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир, Совет Эвилелиниң хөй националдыг өг-бүлезинге Тываның эки тура-биле бактаап киргенининң 40 чылы болур байырлалынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш республиканың ыяш ажыл-агыйларының арасында калбарган социалистиг чарышка Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйының коллективи идепкейлиг кирипкеш, боттарынга алган хүлээлгелерин ажыр күүседип, республиканың ыяш ажыл-агыйларының арасында шилчир Кызыл тугу-биле бирги чартык чылда шаңнаткан.

Дерме Чигеевич — партияның чалбыыштыг сөстерин чүгле тайылбырлап, ол талазы-биле ажыл чорудуп чоруур эвес, а удуртуп турары бүдүрүлгезиниң билдилиг удуртукчузу. Ол бүдүрүлге СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң, ВЛКСМ райкомунуң үлетпүр бүдүрүлгелер арасында шилчир Кызыл тугу-биле база шаңнаткан. А ыяш ажыл-агыйының директору Д. Ч. Доржунуң хөрек чуруун районнуң Хүндүлел самбыразында киирген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы каш хонук мурнунда парлаттынган: пропагандист Дерме Чигеевич Доржуну Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаан болду.

М. КАЛЧАН, пропагандист.

ЧУРУКТА: Д. Ч. Доржу.

Совет Тыва 40 чыл

ЧАА АМЫДЫРАЛДЫҢ ХЕРЕЧИЗИ

ЧЫРАА-БАЖЫ... Аңаа чурттап чораан кижилер ол черниң бойдустуң чаагай хевириниң аайы-биле ынчаар адап алган.

Баарын куду кылаң кара суг кыңгырады ырлап бадып чыдар, мурнуу талазын чирим арыг хаажылаан, а кедээзинде үнүш-дүжүткүр, делгем ховуну соңгу чүктүң соок хадындан ыжыктап камгалаан чүве дег, теве мөгеннери ышкаш, кертик-кертик баштарлыг шаттар хүрээлеп алган хавак кырынга 40 чыл мурнунда чаңгыс өрген безин чок, дазыраш чер турган. Совет Эвилелиниң акы-дуңмалышкы хөй националдыг өг-бүлезиниң составынга Тываның эки тура-биле киргениниң соонда, Улуг, Аныяк Чыргакыларга чаа амыдыралдың тургузуушкуну, ёзулуг үндезиң чаартылгалар эгелээн. Дөртен чылдарның ортаа үезинде Чыргакыларның девискээринге элээн каш колхозтар тургустунган.

Кадының ажылынга каттышкан араттар турум, суурнуң амыдыралдың төвүн тургузар дээш, ээн чыткан дазырашка баштайгы бажыңны туткан. Бодунуң улуг акызы Чыргакы хемче Дагыр-Шеминиң кирр аккан аксынга, чайын катпас, кыжын доңмас тереӊ кара суглуг, делгем шыкшынаалыг, девээлиг арыглыг, кайнаар-даа аргыжар оруктуң белдири черге амгы үениң сайзыраңгай суурунуң эгези ынчаар салдынган. 1961 чылда үүрмек колхозтар чаңгыс улуг совхоз кылдыр каттышканда, ону үк черниң ады-биле «Чыраа-Бажы» деп адаан. Эге бажында суурга контора, оон-биле кады школа туттунган. Чуртталга бажыңнары чылдан чылче үзүктелиишкин чок немежип-ле, ажыл-агыйның сайзыралының хире-чергези-биле өске-даа бажыңнар туттунуп турган. Алдан чылдар үезинде турганынга деңнээрге, ам Чыраа-Бажы суур таныттынмас болган. Ону үндезилеп тургускан кижилер суурнуң баштайгы кудумчузун эргим улуг башкы Ленинниң ады-биле адап алган. Ол ам суурнуң эң-не узун, эң-не көрүштүг, ногаанчыттынган төп кудумчузу болу берген.

СУУРНУҢ дугайын ында кодээ Совет күүскомунуң даргазы Виктор Орус-оолович Куулар мынчаар чугаалады:

— Чыраа-Бажы — районда улуг-ла дээн суурларның бирээзи. Кудумчуларны безин ап көрээлиңер даан. Узун дургаар шөйүлген Ленин, Гагарин, Титов, Эрик деп дөрт кудумчу бар. А доора чоруткан Тараачын, Малчын, Тудугжу, Ажылчын болгаш Санчыжап аттыг беш кудумчу бар. Суур 16 кварталга хувааттынган. Бо суурну үндезилеп тургускан кижилерниң бирээзи Санчыжап болур. Ынчангаш ол ат-сураглыг тудугжунуң ады-биле бир кудумчуну суурнуң чурттакчылары адап алганы аңаа-ла эвес.

Суурда ниитизи-биле 413 өреге бар. Чурттакчы чону ийи муң ажыг кижи, ооң иштинде күш-ажыл кылып шыдаары — 865. Мындыг фактылар база солун. Пенсионерлер 68 кижи. Ол дээрге бо черге колхозтарны организастап, тудуг-суурну кылып, черни болбазырадып, чаа, бай-шыдалгыр, тодуг-догаа амыдыралды тургузарынга улуг үлүг-хуузун киирген ат-алдарлыг хоочуннар-дыр. Олар төлептиг дыштанылгаже үнзежок, ам-даа совхоз бүдүрүлгезинге боттарының улуг-хуузун киирип, аныяктарының дагдыныкчылары болуп турар. Оларның арасында Ленин орденниң эдилекчизи, сураглыг саанчы Хомушку Кувискаал, Тыва АССР-ниң алдарлыг чер ажылдакчызы деп хүндүлүг аттыг Куулар Семис-оол бар. Район Совединиң сес депутады, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады хойжу Вера Биче-ооловна Сарыглар, кодээ Советтиң 25 депутады бо суурда ажылдап, чурттап турар.

АМГЫ Чыраа-Бажы — делгем болгаш хөнү кудумчуларлыг, чеңгис аай төлевилел-биле туткан чараш, шевергин бажыңнарлыг, херим-кажааларлыг, ногаан ыяш тарылгалыг, арыг-силиг, культурлуг улуг суур. Ында 15 албан черлери, организация бар. Чоннуң амыдырал херегледип хандырар ийи аъш-чем магазини, сава, культура бараанпарының садыглары, бир сельмаг ажылдап турар. Оон аңгыда улуг Культура бажыңы, харылзаа салбыры, эмнелге пунктузу, аарыг кижилерни чыттырып эмнээр чер, ортумак школа, ийи уруглар сады, бир ясли, септелге мастерскаязы, столовая — ажылчы чоннуң эргезинде.

— Маңаа онзалап демдеглеп кагза чогуур чүве болза, хөй-ниитиниң корум-чурумун сагыырының экижип турары болур — деп, Виктор Куулар чугаазын уламчылады.— Мурнунда бо суур корум-чурум хажыдыышкынының талазы-биле районга «сурагжып» турган. Бо беш чылдың эгезинден бээр байдал экижээн.

— Ону чүнүң-биле тайылбырлап болурул?—деп, В. Куулардан айтырдым.

— Хамыктың мурнунда партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының хүн бүрүде чорудуп турар политкижизидилгелиг, тайылбыр-массалыг ажылының күштелгениинде. Бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун күштелдирер дугайында партияның болгаш чазактың үндүрген доктаалдарын амыдыралга боттандырар талазы-биле боттуг хемчеглерни «Чыраа-Бажы» совхозтуң дирекциязы, партком болгаш кодээ Совет ажылдап кылгаш, боттандырып турар. Ооң түңнелинде, ажыл шагы үзер, озалдаар, арага-дарыже хандыгар чоруктар эвээжээн. Маңаа кварталдар комитеттерин айтып болур. Бүдүрүлгениң сагылга-чурумун болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарынга бир кол дааныр черлер ол комитеттер болуп турар. Ук комитеттерни үш-үш кижи составтыг кылдыр тургускулаан. Ооң чанында эш хуу суду безин бар, хана солунун база үндүрүп турар. Квартал иштинге болган кандыг-бир таварылганы аңаа дораан-на чугаалажып көөр болгаш ону чайладырының боттуг хемчээн алыр.

ЧАА ЁЗУЛАЛДАРНЫ, эки чаңчылдарны ажыглап нептередириниң хемчеглерин база ап турар. Аныяктарның кудазын суурга организастап эрттирер кодээ Советтиң тускай комиссиязын тургускан. Куданы кажан, каяа, каңчаар эрттирерин ооң кежигүннери хайгаарап, чогуур арга-сүмени берип турар. База бир демдеглеп кагза чогуур чүве — күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражыышкыннарны, янзы-бүрү темаларлыг кежээлерни чүгле агитквартирага эвес, харын суурнуң Культура бажыңынга эрттирип турары. Чижээ, бо чылдың эгезинден бээр «Тыва улустуң оюннары» (тевек тевери, баг кагары, кажык адары, бугашыдыраа ойнаары дээш оон-даа өске), «Тыва улустуң чаңчылдары» (мендилежип чолукшууру, хүндүлежири, улуг улусту хүндүлээри база өске-даа) деп солун кежээлерни эрттиргилээн.

Кварталдар комитеттери бот-боттарының арасында социалистиг чарыштыг. Кодээ Совет депутады Зоя Шактар-ооловна Кууларның удуртканы № 14 квартал комитеди чыл эгезинден бээр чарыштың мурнуку одуруунга чоруп келген. Кварталдың чурттакчылары хөй-ниити ажылынга идепкейлиг, суурга уран чүүл көрүлдезинге бирги черни алган, корум-чурум хажыдыышкыны болбаан, бажыңнар чаны арыг-силиг, чаагайжыдылгазы эки чоруткан. Темир-оол Хертекович Демчиктиң удуртканы чедиги квартал комитеди база мурнакчы болуп турар.

ЧУРТТУҢ Аъш-чем программазын боттандырарынга чоннуң хуузунда дузалал ажыл-агыйы база идиглиг. СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин Чыраа-Бажы суурда багай эвес боттандырып турар. Ылаңгыя херээжеңнер чевүлели ногаа аймаан бажың бүрүзүнге тарып өстүрериниге херээжеңнерни хаара тудар талазы-биле эвээш эвес ажылды чорудкан. Ооң түңнелинде ам суурда барык-ла бажың бүрүзү картофельди тарып олурткан. 270 өреге ногаа аймаан өстүрүп турар. Чижээ, Г. Ч. Канчыыр-оол, К. К. Монгуш, Т. Б. Куулар, Л. А. Куулар ышкаш чурттакчылар ногаалар өстүреринге улуг арга-дуржулгалыг болуп, чылдың-на чаагай дүжүттү ажаап ап, кожаларынга дуржулгазын дамчыдып турар.

Суурнуң чурттакчыларында 689 инек, 215 хаван, 287 хой болгаш 997 өшкү бар. Ооң аңгыда 24 өреге тоолайны база азырап өстүрүп турар. Ынчангаш чурттакчылардан бо чылын 32 тонна эътти, ийи тонна дүктү садып алыры планнаттынган. Амга чедир суурнуң чурттакчыларындан 41 өреге 19 хаванны, алды чылгы малды, 23 инекти совхозтуң күрүнеге дужаар эът планынга киириштир саткан. Бо дээрге дыка немелде-дир.

Хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының, чаагайжыдылганың, культураның талазы-биле эң эки суур дээш районнуң суурларының арасында калбарган социалистиг чарышка Чыраа-Бажы суур 1983 чылда бирги черни ээлээш, Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. А бо чылдың бирги чартыында база-ла ол чарышка мурнакчы болгаш Кызыл тук-биле шаңнаткан. Эки суур дээрзиниң тодаргай барымдаазы ол.

Ынчалзажок чамдык четпес чүүлдер барын база айтыр херек. Каракка бир-ле дугаарында илдиге бээр чүве болза, суурнуң төп кудумчуларында буга суунуң черни оңгарлап үреп, кайы хамаанчок кудумчуже агып чыдары. Суурнуң кедээзинде чаа туткулаан бажыңнарның чанында олурткан ыяш ховар. Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш Чыраа-Бажы суурнуң чурттакчылары эвээш эвес чүүлдерни кылган болгаш ам-даа кылып турар. Ындыг болганда, айыттынган четпестерниң хөй нуруузу байырлалга чедир үеде чайлаттынган турар дээрзинге бүзүрээри күзенчиг.

Чыраа-Бажының хавак кырында дазыраштa чаптылып чоруткан, оду чайнаан, ажылжи хайныккан, чаагайжыттынган суур дөртен чылдар дургузунда тыва черге болган чаартылгаларының, чечектелген чаа амыдыралдың база тодаргай херечизи болуп турар.

К. АРАКЧАА.

КҮШТЕЛДИРЗЕ ЧОГУУР

Эрзин, Тес-Хем районнарының девискээринде эм болур үнелиг оъттар, кат, тоорук хөй. Тудугга болгаш одалгага ажыглаары-биле арга-арыгдан ыяшты кезип ап турар бис. Арга-арыгда үнген кырган, ирик ыяштарны кезип, санитарлыг кезилдеки чорудары чурумчуткан. Ынчалза-даа ыяш ажыл-агыйының чөпшээрели-биле ыяш кезип ап турар албан черлери, организациялар ыяжын кезип алган черлерни арыглап, шеверлевейн, ооң богун аштавайн турары канчап-даа таарышпас.

Чамдык албан черлери, организациялар, совхозтар чөпшээрел чок ыяш кезип, хоойлу-дүрүмнү хажыда бээр чоруктар база бар. Тес-Хемде «Кызыгаар» совхоз Хөл-Өөжү деп черден чөпшээрел чок ыяш кескеш, ону хавырткан. Хой кажаазы тудуп алыры-биле «Чодураа» совхоз база-ла чаш шивилер кезип тургаш, 93 рубльге, Эрзинде «Чаа орук» совхоз 700 рубльге тус-тузунга торгаткан.

Кызыл районда «Шамбалыг» совхоз, Тес-Хемде аңныыр-тывыш ажыл-агыйы ыяш кезип ап турар черлериниң ашталгазын багай чорудуп турар. Бо чылын Эрзин, Тес хемнериниң уннарында чыжыргана эки үнген. Ол үнелиг катты улус амдан эгелеп сып, үрегдеп эгелээн.

Бойдустуң чурумалдыг черлерин, оон байлаан үрегдеп, төтчеглээр чоруктар-биле шыңгыы демиселди чорудары—ыяш ажыл-агый ажылдакчыларының, бүгү улустуң хереэ. Чогумна ынчангаш арга-ыяш болгаш бойдус камгалалын шыңгыы контрольга ап, төтчеглекчилер-биле кам-хайыра чок демиселди чорудуп, контрольду күштелдирзе чогуур.

Т. КУНГА.

Эстонияны немец-фашистиг ежелекчилерден хостааныың 40 чылынга

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ТУРГУЗУУШКУННУҢ ҮЕЗИ

Бедик хөгжүлделиг экономикалыг болгаш культуралыг республика — бөгүнгү Со-

вет Эстония — тайбың чурттаан чыл бүрүзүнүң кайы хире беримчелиининң чырыткыланчак херечизи. Ынчалза-даа чоннуң угаан-сагыжы дайынның хүн бүрүзү кайы хире кам-хайыра чогун болгаш халаптыын сактып чоруур.

Революцияның ачызында ооң чону хөгжүлдениң социалистиг оруун шилип алгаш, эвилелдешкен республикаларның акы-дуңма өг-бүлезинге киргеш бир чыл болганда немец-фашистиг ежелекчилер Эстонияның черинге келген. Дайын он-он муң кижилерниң амы-тынын алгаш барган, хөй-хөй бүдүрүлгелерни хоорай, суурларны хоозураткан болгаш бузундулар кылып каан.

Улуг Тиилелгениң 40 чылының бүдүүзүнде совет солдаттарның маадырлыг чоруунга эң эки тураскаал болза бузундулар орнунга катап туруп келген хоорайлар болур. Чижээ, республиканың найысылалы — Таллинге чуртталга бажыңнарын дайын мурнунда турганындан дөрт катап хөйнү туткан. Эстонияның үлетпүрү бүгү акы-дуңма республикаларның дузаламчызы-биле санныг каш чылдарда катап тургустунган. Амгы үеде продукция бүдүрүүшкүнү дайын мурнунда турган деңнелди 50 катап ажып турар. Республиканың чоргаарланыр чүүлдери хөй: «Таллэкс» каттыжыышкын бүгү чурттуң болгаш ЭДЧ кежигүнү өске күрүнелерни суггат бугалары казар экскаваторлар-биле хандырып турар, сланец-биле ажылдаар делегейде эң улуг электростанцияларның бүдүрүп турар энергиязының 70 хуузун ССРЭ-ниң чаңгыс аай энергия системазынче берип турар. Эстон электромоторлар, атомнуг электростанцияларга ажыглаар полупроводниктер аппаратуразы, янзы-бүрү кабельдер, оон-даа өске хөй продукция эки шынары-биле ылгалып турар. Республика Барыын Сибирьниң металлургтары-биле, Уралдың болгаш Украинаның станок тудукчулары-биле, Закавказьениң болгаш Белоруссияның машина тудукчулары-биле калбак экономиктиг харылзаалыг.

Дайын соолундеги чылдарда Эстонияга кодээ ажыл-агыйны коллективизастаан. Республикада кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин үлетпүр үндезининге тургускан. Аъш-чем болгаш болбаазырадылга адырларының хөгжүлдезинге улуг салышкынны кучүлүг балык тудуушкун флоду киирип турар.

Дайын соонда удавааңда Эстонияга республиканың Эртемнер академиязын тургускан. Ооң кадрларын Москваның болгаш Ленинградтың, акы-дуңма эвилелдешкен республикаларның дээди өөредилге черлери болгаш эртем төптери белеткээн.

Эстон театр болгаш литература, музыка болгаш чурулга уран чүүлү чечектелген.

ЧУРУКТАРДА: ортааны чүс чылдың Узун Герман дээр суургазында Эстон ССР-ниң тугу киискип тур; Совет эрге-чагырга дээш демиселчилерниң тураскаал комплекизи Маарьямяги бедигээште турар, ында Дайынчы алдар митингизи эртип тур; делегейде эң улуг сланец шахтазы — «Эстония» чылда 5 миллион тонна кывар дашты берип турар. Дагжылар чамдык чылдарда оон-даа хөй сланецти казып тып турар. **ЧУРУКТА:** (солагай талазындан оң талазынче) мурнакчы шахтёрлар Эдгар Юкам, бригадир Арнольд Пуусепп, Харри Арминг.
Ю. ВЕНДЕЛИННИҢ болгаш **В. РУДЬКОНУҢ** фотолары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АТОМНУГ ЭНЕРГЕТИКА: ТУРГУЗУУ БОЛГАШ СТРАТЕГИЯЗЫ

Чуртка электроэнергия бүдүрериниге ядролуг энергетиканы улам шапкын хөгжүдериниң программазының талазы-биле айтырыгны СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чугаалажып көрген. Атомнуг станцияларга технологтуг дериг-херекселдерниң белеткеп болгаш чорудуп берип турар энергетиканың болгаш машина тудуушкунунуң чаа-чаа күчүлерин болгаш чамдык адырларын ажыглалга кииреринң хемчээлдерин болгаш хуусааларын СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алганы ол доктаалында айыткан.

— Ядролуг энергетиканы шапкын хөгжүдүп турары — чурттуң одалга-энергетиктиг балансызын улам сайзырангайжыдарының кол чүүлү болуп турар — деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга «Союзатомэнерго» бүгү-эвилел каттыжыышкынның начальниги Г. Веретенников чугаалаан. — Энергетика балансызын эде тургузарының талазы-биле айтырыгның тургустунуп келген чылдагааннарының аразында экономиктиг сорулгалар база бары билдингир. Бирээде, бүгү электроэнергияның 80 хуузун ажыглап турарывыс чылыдылга электростанцияларын одаар чүүл-биле хандырары улуг айтырыгларның бирээзи апар чыдар. Ийиде, органиктиг одаар чүүлдерниң кол курлавырлары чурттуң чөөн талазында чыдып турар, а бүгү электроэнергияның дөрттүң үш кезээнде болгаш Уралда ажыглап турар болгай.

Атомнуг электростанцияларны Европа талазынга болгаш Уралга тударының программазының бирги ээлчээ транспорт чарыгдалдарынга чүгле улуг камналга-биле тайылбырлаттынмас болгай. Ядролуг кывар чүүлдүң камналгалыындан ангыда кол чүүлү болза, ооң бедик экологтуг шынарлары болур. Энергетиканың чаа стратегиязын тургузуп турган чылдарда хөмүр-даштың болгаш уранның кайызы эң ажыктыгыл деп айтырыг тургустунуп турда, минералдыг оттулар чүүлге дециээрге, ядролуг оттулар чүүлдүң экологтуг арыг шынарларын эртемденнер тодаргайы-биле шынзыткан. Чүге дээрге, делегейниң чылыг-биле ажылдаар бүгү-ле электростанциялары одаар чүүлдү кыпсыры-биле атмосферадан дыка хөй кислородту ап турар. Ол кислород болза, бөмбүрзектиң кислородка хереглединиден беш катап ажып турар. Углерод окизиниң атмосфераже үнүп турары ол-ла хире көвүдээнинден планетаның химиктиг болгаш агаар-бойдус талазы-биле шынарлары дыка өскерилип турар.

Атомнуг электростанцияларда технологтуг ажыл-чорудулгаларга кислородка хереглел шуут чок, а ооң агаарже болгаш сугже ылгап кииирип турар чүүлдери колдуунда-ла ээээш.

— Бистиң атомнуг энергетикавыстың цеги ам кандыг байдалдыгыл?

— Бирги энергетиктиг реакторнуң төрээн чери — Обнинскиниң соонда ам-даа ээээш эвес совет хоорайлар бодунуң сүлдезинге үениң чаа чүүлүн — атомнуң доора кешкен орбиталарын киирип ап болур. Оларның аразында — Ленинград болгаш Воронеж, Ровно болгаш Смоленск, Запорожье, Калинин, Шевченко, Николаев болгаш оон-даа өске хоорайлар бар. Бо чылын нииити энергия четкизинче 35 ажыг энергоблоктар нииити күчүзү 21 миллион киловатт энергияны берген. Делегейде эң-не күштүг болгаш эң-не улуг блок (1,5 миллион киловатт) РСФСР-ниң, Белоруссияның болгаш Литваның кызыгаарында — Игналинскиниң АЭС-и болур.

Ындыг атомнуг станцияларны тургузарының технологиязын ёзугаар амгы ажылдап турар блоктар-биле чергелештир чаа-чаа реакторларны болгаш турбиналарны тудары көрдүнген. Ындыг бачым иште Мурнуу Украинаның, Калининниң, Чернобыльскиниң болгаш Игналинскиниң, оон-даа өске атомнуг гигантыларның тудугжулары болгаш ажылгакчылары ажылдап турарлар. Ооң түңнелинде эрткен чылын чурттуң чаңгыс аай энергочеткизинче атомнуг блоктардан 110 миллиард киловатт-шак электроэнергия бердинген. Ол — электроэнергияның нииити бүдүрүүшкүнүнүң сес хуузу-дур.

— Атомнуг энергетиканы дүрген хөгжүдериниң талазы-биле немелде хемчеглер дугайында айтырыгның СЭКП ТК-ның Политбюрозунга тургустуна бергениниң чылдагааннары чүдел?

— Колдуунда-ла ол шиитпирлезе чогуур айтырыглар болбушаан, эртем-техниктиг болгаш экономиктиг сорулгаларны күүседириниң талазы-биле айтырыгда өзүлдениң бергелери болуп турар. Ажыы-биле чугаалаарга, атомнуг энергетиканы хөгжүдериниң талазы-биле программаның чаа чадазы чүгле быжыгып — АЭС-терни шууштурулга рельстеринче шилчидериниң үези эгелеп турар болгай. Ол чүл? Тускайжыттынган ВВЭР-1000 (миллион киловатт) реакторнуң тулган дээн төлевилели бисте бар болгай. Ол төлевилел ёзугаар кол дерилгелерни болгаш техниктиг системаларны хөй блоктуг кылдыр тургузары көрдүнүп турар. Ол бүгүнү кылырда, планнаашкынны болгаш материал-техниктиг хандырылганы бедик деңнелге тургузары чугула. Шак ындыг кайгамчык тургузугларны шууштурулга аргазынче киирери чурттуң эртем-техниктиг күчү-шыдалын болгаш планнаашкынны, хандырылганың бүгү системазынга улуг күженишкинни негээр апаар. Ынчалза-даа кылыгларның четчелээшкининге үзүктелиишкиннер база шаптыктай бергилээр. Ылангыя тускай хереглелдиң каңындан кылдынган кылыглар чедишпестээр, аппаратураның шынары чогуур негелдеге четпес болгулаар. Хөй-хөй министерстволар чорудуп бээр чүүлдерин саададып турар болгаш эмин эрттир улуг бердинген планнар-дыр дээр хөөннерге алзып турар. А нииити күрүнениң айтырыгларынга ындыг бодал биче-даа немелде болбас дээрзин олар уттуп турар. А энергетиктиг күчүлерин чогуур хуусаада ажыглалга кииргенинден индустрияның янзы-бүрү адырларының шапкын хөгжүлдези хамааржыр дээрзин билзе чогуур. Ооң ужурундан атомнуг энергетиканың объектилеринге материал-техниктиг хандырылганы улам экижидериниң талазы-биле соңгаарладып болбас хемчеглерни алырын ССРЭ-ниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Күрхандырылгазынга, чамдык министерстволарынга болгаш ведомстволарынга ол доктаамал даасkan.

Крайларда, областарда, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларда күрүне, план, совет болгаш партия органнары АЭС-терни, чылыг-биле хандырылганың атомнуг станцияларын, атомнуг ТЭЦ-терни тудуп тургузарының бүгү перспективаларын шыгаы контрольга алган турар ужурлуг. Ол объектилерни тудуг материалдары-биле болгаш күш-ажылчы курлавырлар-биле хандырарындан эгелээш, совет энергетиканың атомнуг цегиниң тудугжуларынга болгаш ажыглакчыларынга социал-амыдыралдың бүгү-ле эки байдалдарын тургузуп бээринге чедир айтырыглар оларга хамааржыр.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ СЕССИЯЗЫНДА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының 39-ку сессиязынга организастыг айтырыгларны чугаалажып көөрү үргүлчүлээн. Хүн чурумунга 141 айтырыгларны киирерин ооң Кол комитеди сүмелээн. Амгы үениң эң чугула барык бүгү айтырыглары хүн чурумунга кирген чорук ядролуг дайынның кыжанышкынын чайладыры дээш, үндезин айтырыгже киирээнгейни мөөңнээр арганы берип турар. Кижи төрелгетенниң мурнунда туруп турар өске айтырыгларны шиитпирлээри үстүнде үндезин айтырыгны шиитпирлээриндеи хамааржып турар.

КНО-га чугаалажып көөр кылдыр Совет Эвилелиниң, социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының, тайбыңга ынак өске-даа күрүнелерниң киирген саналдарының түңнелинде хүн чуруму колдуунда тургустунган. Ол саналдар боо-чепсекти, хамыктың мурнунда ядролуг боо-чепсекти, эндере бүдүрерин соксадырынче, делегей байдалын экижидеринче, күрүнелер аразынга харылзааларга күш дөгээр азы ону ажыглаар деп кыжаныырын болдурбазының принцивин бадыткаарынче угланган.

Ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелер ядролуг месилдежиишкинден чайлаарының эргежок чугулазындан хамаарышкан тодаргай норма-чижектерге боттарының харылзааларын чагыртыр болгаш ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас хүлээлгени алыр дугайында ССРЭ-ниң саналын бүгү делегейге калбаа-биле деткээн. Космос делгемин милитаризастаарын болдурбазынга, химиктиг чепсекти хоруурунга, ядролуг боо-чепсектерни немей бүдүрбезинге, нейтроннуг бомба ышкаш, ооң бир хевирин хоруурунга, ядролуг чепсектен хостуг зоналарны тургузарынга дорт холбаштыр хемчеглерни алырының эргежок чугулазын Кол комитеттиң хуралының киржикчилери айыткан.

Улустарның тайбың чурттаар эргезиниң дугайында эң чугула айтырыгны Моол Арат Республиканың инициативазын ёзугаар КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязынга чугаалажып көөр кылдыр киирген. Улустарның эң чугула ол эргезин КНО-нуң тодаргай чардаары, ук эргени камгалаары-биле делегейниң амгы дүшкүүрлүг үезинде соңгаарладыышкын чокка кылыр базымнарны айтыры тайбыңның чепсээ болур КНО-нуң дээштиин база авторитедин бедидеринге идиглиг болур ийик.

Делегейниң янзы-бүрү районнарында дүшкүүрлүг чоруктуң үргүлчүлээшкининиң өзүлдези-биле холбаштыр улустарның ханы сагыш човаашкынын сессияның хүн чуруму илергейлеп турар. Чоокку Чөөн чүктүң бүгү айтырыгларын сессияга чугаалажып көөр. Делегейниң ол районунда кризисти чайладырынга АКШ болгаш Израиль үргүлчү моондактап турар. Соңуургалдыг бүгү талаларның, оларның аразында Палестинаның Хостаар Организациязының киржилгези-биле делегей конференциязын чыылдырары, аңаа Чоокку Чөөн чүктүң айтырыын чугаалажып көөрүн Каттышкан Нациялар Организациязының кежигүннериниң хөй нуруузу негеп турар. Америк империализминиң чорудуп турары ажык өлүрүкчү чоруктуң, ажык болгаш чажыт дайыннарының политиказының түңнелинде Төп Америкада тургустунган байдал бүгү делегейде ханы сагыш човаашкынны болдуруп турар. Делегейниң ол районунда байдалдың дугайында айтырыгны хүн чурумунга киргени бо дугайын херечилеп турар.

Эң чугула айтырыгларны чугаалажып көрүп турган үеде АКШ болгаш ооң чамдык эвилелчилери шынгы шугумчулелге таварышкаш, ук айтырыгларны политиктиг арга-биле шиитпирлээриниң оруктарын тыварынга моондактаарын, Кол Ассамблеяның сессиязының ажылын удур туржуушкуннуң үүнче киирерин оралдажып турар. Чижээ, оларның көдүргени афган, кампучи «айтырыглары» дээр хоозун шуугаашкынар кижи төрелгетенниң мурнунда тургустунган эң чугула айтырыгны — ядролуг халапты болдурбазының айтырыын шиитпирлээриндеи КНО-ну алаактырар дээн оралдажыышкын-дыр. Ол дээрге, КНО-нуң кежигүннери күрүнелерниң иштики херектеринге каржызы-биле холгаарлап киржир дээн оралдажыышкын-дыр деп, ССРЭ-ниң төлээлекчизи В. Ф. Петровский айыткан. Ындыг айтырыгларны КНО-га чугаалажып көөр кылдыр албадааны Каттышкан Нациялар Организациязының Уставын каржызы-биле үреп, делегей байдалын улам-на чидигленди рериниге сонуургалдыг күштерниң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар дээрзин Афганистанның, Болгарияның, Кубаның төлээлекчилери демдеглээн.

Колониализмниң бүрүн дужурериниң, апартеидке болгаш сөөк-язы ылгай көөр чорукка удур демиселдиң, бүгү күрүнелерниң болгаш улустарның экономиктиг база социал хөгжүлдезинге байдалдарны хандырарының, делегейниң экономиктиг чөптүг чаа чурумун тургузарының айтырыгларын чугаалажып көөрүн сессияга сүмелээн.

С. БАЙБАКОВ, Ю. ЛЕВЧЕНКО, В. ЧЕРНЫШЕВ.

Совет Эвилелиниң техниктиг болгаш экономиктиг деткимчези-биле туттунган аар машина тудуунуң Ранчиде заводун «Индий Уралмаш» деп адап турар. Завод туттунгандан бээр эрткен ийи он чылдарның дургузунда металлургия, химия, кокс, даг байлаан тывар үлетпүрге херегләэр дериг-херекселдерни бүдүрер улуг завод кылдыр сайзыраан. Делегейде эң-не бедик стандарттарга заводтуң продукциязы бүрүн дүгжүп турар.

ЧУРУКТА: Ранчиде аар машина тудуунуң заводунуң цехтериниң бирээзинде.

А. ЧУМИЧЕВТИН фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Л. ФАБИУСТУҢ ЧУГААЗЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның премьер-министри Л. Фабиус национал камгалалдың дээди институдунга чүве чугаалаан болгаш шериг хэрээниң талазы-биле чурттуң политиказын тайылбырлаан. Боо-чепсек кедергей улуг күчүлүг кылдыр мөөңнелген чүве төлээде, Европага месилдежиишкинге чаңгыс-даа чурт тиилел гени чедип ап шыдавас деп бодалды Францияның стратегиязы барымдаалап турар деп премьер-министр чугаалаан.

НАТО-да эвилелчилери-биле Францияның бир эп-сеткилдиин ол демдеглээн. Блоктуң шериг организациязындан Францияның 1966 чылда үнгенин Л. Фабиус сагындырган болгаш «камгалал талазы-биле Францияның харылзааалары Барыын Европаның чурттары-биле чоорту быжыгып турар» деп айыткан. Боо-чепсектерниң чаа хевирлерин бүдүрер талазы-биле кады ажылдажылганы күштелдирери дээш чүткүүшкүнүү ол илергейлээн болгаш Германияның Федеративтиг Республиказы-биле база Англия-биле Францияның харылзааларын онзалап айыткан. «Стратегия талазы-биле француз-барыын-герман харылзаалар төөгүлүг характерлиг болуп бар чыдар деп чугаалаар ийик мен» деп, Францияның премьер-министри медеглээн.

Ливанга болгаш Чадка Францияның шериг интервенциязын (халдаашкынын) Л. Фабиус агартырын оралдашкан. Халдаашкынга таварышкан чурттарның калбак хөйнинтизи ол интервенцияны бүрүү шапкан болгай. «Дүрген хөделириниң күштери» АКШ-та тургусканы ышкаш, «дүрген хөделиишкиннер күштерин» Францияда тургузуп турарын ол чүүлдүг деп санаан. «Дүрген хөделиишкиннерниң француз күштери» Франциядан хөй муң километр ырак чурттарга барып, ында улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкиннерин бооп тудар, базар сорулгалыг болуп турар.

Космосту милитаризастаарынга Л. Фабиус удурланып чугаалаан болгаш боо-чепсектерниң чаа эндере бүдүрүүшкүнүнден чайлаар төлээде, чугаалажыышкыннарны кылырының эргежок чугулазын айыткан.

ЧАДКА ХАМААРЫШКАН БАЙДАЛ

ПАРИЖ. (СЭТА). Чадта бодунуң шериглерин үндүрүп алыр дугайында Франция чарлаан-даа болза, ол шериглерин чуртунче эккээрин бодавайн турар. Чадта француз шериглериниң хөй нуруузун ол чурт-биле кожа Төп Африка Республикаже чорудар дээни билдине берген. Ол дугайында Францияның «Антени-2» телекомпаниязы дыңнаткан.

Францияның камгалал министри Ш. Эрню болгаш чепсектиг күштерниң штабының начальниги Ж. Лаказ олар Францияның хөделиишкиннериниң дугайында Хабрениң ёзу-чурумунда Нджаменага болган чугаалажыышкыннарның үезинде дыңнадып, Чадка «кризистиг» байдал тургустунганда Парижтиң «дүрген хемчег» алырын аазааннар деп телекомпания демдеглээн.

Бо хүннерде АКШ-тың болгаш Францияның Чадка хамаарыштыр дипломаттыг шапкын хөделиишкиннерин телекомпания база демдеглеп турар. Францияның кады ажылдажылга болгаш хөгжүлде айтырыгларының талазы-биле министр-делегады К. Нуччи Сенегалдың шериг ведомствозунуң удуртукчулары-биле чугаалажыышкыннарны кылыр дээш Дакарже далаш-биле чорупкан. Заир күрүнениң баштыңы Мобуту Сесе Секо Францияның президентизи Ф. Миттеран-биле ужуражыр дээш Парижте база чедип келген. Ол ооң сөөлүнде Вашингтон баар бодап турар деп, Франс пресс агентство дыңнаткан. Ак бажыңның ыйышкыны-биле Чадче чоруткан ийи муң ажыг заир солдаттар болгаш офицерлер Африканың ол чуртунда дайын чорудулгаларынга киржип турар.

ЛОНДОН. (СЭТА). Чадка хамаарыштыр чаа планны Франция ажылдап кылган деп, «Таймс» солун бижээн. Ол планга дүүштүр Хабрениң ёзу-чурумун камгалаары Чад-биле кожа Буарда, Бангиде (Төп Африка Республика), а ол ышкаш Габоннуң найысылалы Либревильде француз шериглерге даандырган.

ДЕРЗИИ ҮҮЛГЕДИГЛЕР

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Чилиде шериг-фашистиг ёзу-чурум бодунуң тургузуун быжыглаар дээш чоңга удур өлүрүкчү болгаш шаажылакчы дерзии үүлгедиглерни улам күштелдирген. Буэнос-Айрес хоорайга билдинген медээлерни ёзугаар алырга, дерзии ёзу-чурумга удурланган политиктиг партияларның он удуртукчуларын Сантьяго хоорайда судтап эгелээн. Олар шериг-фашистиг диктатурага национал удурланыышкынның хүнүн бо айның эгезинде организастааннар. Иштики айыыл чок чорук дугайында хоойлуну «үрээн» дээш он удуртукчуларны Чилиниң шериг-фашистиг эрге-чагыргалары буруудадып турар.

Удурланыышкын хүнүнде массалыг чыскаалдарга киришкеннерни Пиночеттиң полицейжилери араатанзыг ёзу-биле соп, боолап турган. Ооң түңнелинде чыскаалганнарның аразында хөй кижи өлүрткен. А оларны политиктиг партияларның он удуртукчулары «өлүрген» деп эрге-чагыргалар нүгүлдеп турар.

Национал удурланыышкынның чүгле чаңгыс сөөлгү хүнүнде безин чыскаалганнарны полицейжилер тарадыр сывырып турган үеде он кижи өлүрткен, үш чүс кижи балыгланган, ийи муң хире кижини тудуп хоругдаан.

ЛИВАН УЛУСТУҢ ДЕМИСЕЛИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның эжелеткен девискээрлеринге Тель-Авивтиң тургусканы кижи көөр хөөн чок «чаа ёзу-чурумга» ливан улустуң удурланыышкыны улам-на күштелип, калбарып турар. Чүгле чаңгыс сөөлгү хүн безин ливан патриоттар чурттуң мурнуу чүгүнге израиль эжелекчилерже үш удаа дидим халдаашкыннарны кылган. Ол халдаашкыннарның түңнелинде Израильдиң радиолокация станциязы үрелген. Ук станцияның дузазы-биле израиль эжелекчилер чүгле Ливанның эвес, харын-даа ооң кожазы Сирияның девискээриниден шпионнчу медээлерни чыып турган. Тир хоорайга болгаш ооң чооккавызынга чораан израиль таңныыл шериглерни база боолаан. Эжелекчилерниң дириг күжүнге болгаш техниказынга когаралды чедирген.

Ливан патриоттарының халдаашкыннарынга мөгүдээн болгаш шыжыккан израиль эжелекчилер тайбың чурттакчыларга удур шаажыладдарны сөөлгү хүннерде улам күштелдирген. Сионисчи эжелекчилер Ливанның Бурдж-Рахаль суурун 24 шактың дургузунда танкылар болгаш бронетранспортерлар-биле бүзээлеп, оортан чаңгыс-даа кижини үндүрбейн келген. Ооң сөөлүнде суурже шургуп киргеш, боолаашкыннар кылган. Ооң түңнелинде дөрт херээжен чурттакчылар балыглаттырган. Ливанның Зарарийя суурунче израиль солдаттар халдаан болгаш суурнуң чурттакчыларын үптеп, элээн каш тараачыннарны тудуп хоругдаан.

Израиль эжелекчилерге удур демиселди улам-на күштелдиреринче Ливанның Коммунистиг партиязының мурнуу девискээрде салбырының удуртулгазы чурттакчыларны кыйгырган.

ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

БАГДАД. (СЭТА). Ирак шериглер сентябрь чээрбиде Персид мугулдурунда Харк ортулукта иран нефть кудар портту согуушкунга таварыштырган. Кол шериг командылалының ында парлаан дыңнадыында иран ужар чүүлдүң Иракытың мурнуу чүгүнде нефть кудар порттарынче чоокта чаа халдаашкынынга харыы кылдыр ону кылганын айтып турар.

НИКОСИЯ. (СЭТА). ИРНА агентилеелдиң дыңнатканын ёзугаар алырга, сөөлгү хонуктар иштинде фронтунуң янзы-бүрү участоктарынга удур-дедир атқылажыышкыннар болгаш үгер-боолар-биле дааштаашкыннар үргүлчүлээн. Дайзынга дириг күш болгаш техника талазы-биле когаралды таварыштырган.

АКШ. Дуржулга кылдыр бүдүрген стратегтиг бомбалакчы Б-1 деп самолёт Мохаваның элезинниг ээн ховузунда (Калифорния штат) черге чуура дүшкен. Бир ужудукчу өлген арткан ийизи балыгланган оларны эмнелгеде эккелген. Самолёттуң черже чуура дүшкениниң чылдагааны билдинмес. Самолёт «дыка чаазыс болган оожум ужудуушкун» үезинде черже чуура дүшкен деп АКШ-тың шериг-агаар күштериниң төлээлекчизи дыңнаткан.

Андарылган самолёт — АКШ-тың шериг-агаар күштеринге ажыглаары-биле бүдүрер дээн самолёттарның бирээзи Шенелде кылырынга ында дөрт самолётту бүдүрген турган. Пентагон нииитизи-биле чүс самолёттарны бүдүрерин планнап турар.

Бомбалакчы Б-1 самолётт ядролуг баштайгы согуушку кылырынга ажыглаар сорулга-биле бүдүрер деп турар. Стратегтиг ужур-дузалыг ол самолёттарны бүдүрери — Рейганның администрациязының АКШ-ты «чедир» чепсеглээр дээн хөй миллиард доллар чарыгдалдыг программазының тудуш кезээ-дир. Вашингтон администрацияның планын ёзугаар чаа самолёттар АКШ-тың шериг-агаар күштериниң амгы кол согугжу самолёттарын (Б-52 деп самолёттарны) солуур болгаш Американың Каттышкан Штаттарының стратегтиг ужар чүүлүнүң кол күжү болур. Бо чылдың сентябрьда Б-1 самолёттарны массалыы-биле бүдүрүп эгелээрин Рейган чоокта чаа чарлаан.

ЧУРУКТА: Шенелде кылырынга бүдүрген Б-1 деп бомбалакчы самолёттарның бирээзи.

ЮПИ—СЭТА-ның телефозу.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

«РСФСР-ниң районнарының (хоорайларының) улус судтарының улус төлээлекчилериниң ээлчеглиг соңгулдаларын чорудар дугайында» РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1984 чылдың сентябрь 6-да Чарлыынга дүүштүр «РСФСР-ниң районнарының (хоорайларының) улус судтарының улус төлээлекчилериниң Тыва АССР-ниң девискээринге соңгулдаларын чорудар дугайында» доктаалды Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1984 чылдың сентябрь 19-та хүлээп алган, соңгулдаларның чорударының хуусааларын 1984 чылдың октябрь 1-ден ноябрь 20-ге чедир доктааткан, улус төлээлекчилериниң санын тодаргайлаан, РСФСР-ниң районнарының (хоорайларының) улус судтарының улус төлээлекчилериниң соңгулдаларын Тыва АССР-ниң девискээринге белеткээриниң база чорударының организас-техниктиг хемчеглериниң планын бадылаан.

Эвилелдешкен республикаларда

РСФСР

Тамбов областың ажыл-агыйларында нииитиниң малынга холуксаалыг силос белеткели бедик темпилерлиг чоруп турар. Ындыг хоолулуг чемниң кол чүүлү ол черниң байдалдарында сүт-быштакталчак чемнижинге чедир быжа бээр кукуруза мочургалары болуп турар.

Холуксаалыг силос салыр талазы-биле дуржулганы чедип алган мурнакчы ажыл-агыйларның аразында Токарево районнуң «Коммунизмче орук» колхозу бар. Ында кукуруза мочургалары-биле кады үшку удаа кескен люцерманың ногаан массазын хээндектээп свекланы, тыкваны, кабачкилерни, стандартка кирбес картофельди силостап турар.

Кыжын малдың ол хоолулуг чемин малчыннар «Волгарь-5» дээр агрегатка улам болбаазырадып, немелделер-биле байлакшыдып турар. Алдынган хоюг чем ажыл-агыйлар аразының район каттыжыышкынынга чыл бүрү 10 муң ажыг баш хаван оолдарын бээр кыс хаван ажылдыг комплекизинге баар. Холуксаалыг силос комплекске мал чеми тарааа чарыгдалының 50 хуузун кызырар арганы бергенинге колхозтуң малчыннары херек кырында бүзүрээн.

Областың ажыл-агыйларының ажыл-ишчилери ам безин ындыг ийи чүс муң тонна чыгам силосту салып алган. А ону нииитизи-биле ийи катап хөйнү курлавырлап алыры төлевилеттинген.

УКРАИНА

Бүдүрүлге шөлдеринге тарып өстүрер кылдыр сүмелеттинген күзүн чажып тарыыр «Киевская-80» дээр көк-тараа эртемденнериниң баш удур бодап турганын бадыткаан.

Чер ажылының украин эртем-шинчилел институдунуң селекционерлерниң хайнакташтырып өстүргени ол сорт хлеб быжыраарга эки шынарлалыы-биле, тараазында белоктуң элбээ-биле онзаланып турар. Ооң чоон бижыг сывы чайыктыг чаъстаашкыннарга болгаш күштүг хаттарга безин шыдамык.

Украинаның күзүн чажып тарыыр көк-тараалы массалыг тарылырынче кирипкен чер ажылдыглары бедик продуктулуг өске-даа сорттарны база ажыглап турар. Күзүн чажар көк-тарааны бо чылын чартык миллион гектарга тарыырын ол республика планнаан.

УЗБЕКИСТАН

Акташ дээр узбек даг суурунуң чоогунда чурумалдыг кашпалга скульпторларының Бүгү-эвилел чыыжы болган. «Кижи, тайбың, күш-ажыл» деп лозун-биле ол болуп эрткен.

Москваның, Ленинградтың, акы-дунма республикаларның төлээлекчилери дуржулгазын солчуп, чогаадыкчы бодалдарын чугаалаан. Мастерлер школазының киржикчилериниң ажылдап, кылып турары скульптор чогаалдары ооң соонда республиканың хоорайларының болгаш суурларының кудумчуларынга көстүп келир.

Оларның аразында —«Кавайыры» деп композиция бар, ооң автору Грузиядан чурукчу Д. Гогаберишвили. Ховар дээн бүдүштүг болгаш өңнүг даш чогаадыышкынның материалы болган, ону ол аныяк дунзаалакчы Тянь-Шань дааның эдектериниден тып алган.

ЛИТВА

Хандыкшылдыглар фильмнериниң Каунаста радиозаводунга болган фестивалынга бирги шаңналды Ада-чурттуң Улуг дайынның чылдарында литва партизаннарның эрес-маадырлыг чорууга тураскааткан «Чер» дээр фильмге тывыскан.

Заводтуң «Банга» («Чалгыг») дээр улусчу студиязының бот-ажыл-чорудулгалыг кинематографистери боттарының көрүлдезинге янзы-бүрү чылдарда тургустунган уран-чечен, документалдыг, мультипликастыг 15 фильмнерни киирген. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң делегей, бүгү-эвилел болгаш республика фестивальдарының шаңналдары ол фильмнерниң чамдыктары шагда-ла чедип апкан. Тайбыңның болгаш дайынның айтырыын көдүрген, күш-ажылдың кижизин алдаржыткан «Мен-дир мен» деп ойнаар чуруктуң авторлары ЧССР-ге болган делегей көрүлдезинден «Лидицениң роза-чечээ» дээр кол шаңналдыг чанып келген. «Алдын Полесье» дээр конкурска тиилээн «Бөрү болгаш дааранықчы» деп тоол-мультфильмни Венгрияга болгаш Чехословакияга база чедиишкининг көргүскен.

ЭСТОНИЯ

ССРЭ-ниң улустуң артизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Э. Капп бодунуң чаа чогаалын — «Тиилелге кантатазын» делегейни фашизмден камгалап алган совет дайынчыга тураскааткан. Кантатаны фронтучу шүлүкчү М. Кесамааның сөзүнге бижээн.

Барык 200 нииити ыры чогаалдарының, кантаталарының, симфонияларының, фортепиано шиилериниң, балет болгаш опера шиилериниң автору Э. Капп патриотчу, хамааты тематика-биле үргүлчү ажылдап турар. Чижээ, Ада-чурттуң Улуг дайынның чылдарында фронт чоогунуң Ярославльга чогааттынган «Кара оттары» деп опера эстон уран чүүлдүң чырыткыланчак чогаалдарының бирээзи апарган. Хостакчы Совет Армияга алдар кылдыр «Тиилелгениң марыжын» база бижээн. Дайын чылдарында чоннуң эрес-маадырлыг чоруктарының темазынче композитор ам база дагын кирген. Авторнуң «Чырыткылыг келир үеже» деп адаан кантатазының түңнел кезээнде сорук киирикчи көдүрлүүшкүн кирген.

— Боттарывыстың чогаадыкчы оруувусту дайынның кадыг-дошкун чылдарында эгелээн бистер шуптувус, уран чүүлдүң ажылдакчылары, амгы салгакчыларның аас-кежиин дээш амы-тынын берген маадырларның мурнунга кезээде өрелиг бис — деп, Э. Капп чугаалап орар. — Бөгүн-даа, дөртен чылдар мурнунда ышкаш, уран чүүл тайбың дээш демиселге чугула чепсек болуп келгенин, болуп турарын болгаш болур-даа апаарын бодап орар бис. Ынчангаш совет улустуң чорудуп турары ол демиселге боттарывыстың үлүг-хуувусту киирерин күзээр бис.

Композиторнуң чогаалдарын республиканың чаңчылчаан ыры байырлалдарының программаларынга кезээде киирер. Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур «Тиилелге кантатазын» ам Эстонияның эң эки ыры коллективтери ырлап өөренип турар.

(СЭТА-ның корреспондентилериниң дыңнадыглары ёзугаар).

Б. БЭГЗСУРЭН,
моол чогаалчы.

ТЫВА ЧУРТУ

Ак-көк дээрде булуттардан бажын хараан
Айырзн каас — мөңгүннелген бедик Саян.
Кылчагар тайганың сегелинден сыстып,
Кыланайнып агып баткан Енисей хем.

Тыва чурту—даглыг оран, эрте-бурун
Тыптып келген, орук ышкаш, төөгүлүг чер.
Демиселге тиилеп келген маадырлар бар,
Тергиин диртксн мергеннерниң бүдээли бар.

Чактыр боолуг, иви кежи хаагын кеткен
Часпас адар, чогум чок дээн аңчылар бар.
Ада-чурттуң Сүлде демдээн бедик туткан
Алышкылар — ажылчын бар, тараачын бар.

Ажы-төлүн ээрлештир кижизиткен
Алдар-аттыг, хөйнү көрген авалар бар.
Ээлдек чаңы кожаларын байырлаткан,
Эки ыры чонун өөрткен кыстары бар.

Мөңгүн Саян эгинненген Тыва чурту,
Мөңге чараш Енисейлиг Тыва чурту.
Октаргайда кызыл тугун чалап алган,
Октан дүрген хөгжүлдези чалгыннанган.

Сула оъттаан сүрүг малын санап четпес,
Суруң номун сонуургаанияр номчуп ханмас.
Бедиин алган самолёт дег, чалгын херип,
Бергелерге кажан-даа бол ызырынмас.

Азияның чүрээ болуп, кайын тура
Аткан даң дег кыланайнып көстүп туру.
Эп-найырал — сеткилдерниң доңу болуп.
Эртем-билиг бедик деңи—быра болган.

Шак ол ийи, чиге сөглээйн, каттышкаштың
Чаагай чыргал кегээн чуртун алдаржыткан.
Төрээн бойдус чечектелдир чаяап кагбаан,
Төре алчып, өгбелерден хүлээп албаан.

Даглыг оран — Тыва черниң хөгжүлдези
Дазылданып, чогум чүден шапкын болган?
Ада Ленин (Ульяновтуң) ачызы-дыр,
Акы-дуңма найыралдың күчүзү-дүр!.

Очулдурган О. СУВАКПИТ.

ХАРДА ЧЕЧЕКТЕР

Эрте күзүн кудай бүргеп турза-турза,
Эннек харын кээргел чокка ура каапкан.
Даштың дөсте чечектерим сактып келгеш,
Даңгаар эртен бажынымдан салып үндүм.

«Кавыскаңга чеже боорул, шыдашпайн,
Халайгылап, чаржап донган халап-тыр» деп
Сагыжымның хомудалын кочулаанзыг
Чараштарым эдер-ле бо, дириг турлар!

«Адаарга-ла эриг, чымчак каас үнүш
Алыс быжыг, шыдамык бис!» — дээн ышкаш,
Адырланчак чүзүн-баазын салбактары
Аккыр харга чүүден өңгүр сагланнашты.

Өртемчейже херел чырын саарып чашкан
Өлчейлиг Хүн өру бедип үнүп кээрге,
Сывын чайып, ону йөрээп байырлаанзыг,
Сырын-хатка өпейледип чайгандылар.

Амыдырал-чурттаганың бистер база
Амыр эвес бергелерин эртип чорааш,
Донат-соокту түрүг көрбээн чечектер дег,
Торлуш билбес соруктуг бол, эргим сарыым.

М. ДУЮНГАР.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур

АЛДАР БЕДИИНГЕ ЧЕТКЕН ЧЕПСЕК

Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынче Тывадан чоруткаш, гитлержи фашистерге удур Төрээн чурттуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш кадыг-дошкун тулчуушкуннарга маадырлыы-биле өлген дайынчыларның тураскаалы Кызыл хоорайның чанында Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгынче кирер эжиктиң солагай талазында оргулаашта бедий берген турар. Ол дээрге—Совет Тываның девискээринде эргим, үнелиг өндүр чаагай тураскаалдарның бирээзи-дир. Ооң чанында аллар бедииниде алдаржаан болгаш төөгүлүг «Т-34» деп совет танк мөңгези-биле турупкан. Ол танкының төөгүзүнүң дугайында допчу материалды моон адаанда парладывыс.

Эвилелчилерниң Италияга дайын чорудулгаларынга киржип чораан танкист офицер, ооң соолунде журналист, чогаалчы болгаш төөгүчү болган Дуглас Орджилл (англи кижи) мынча деп бижээн: «Делегейниң ийиги дайынынга герман шериглерниң таварышканы дайынчы техниканың бүгү хевирлериниң иштинден оларга эң-не сүртенчиг, коргунчуг, немецтерниң ырмазын сыккан чепсек —«Т-34» деп орус танк болган». Европаның чурттарын, ылангыя Францияны, дүрген эжелеп алырынга кол согугчу күш болган гитлержи 2-ги танк армиязының командылакчызы турган генерал-полковник Гейнц Гудериан безин мынча деп бижиир ужурга таварышкан: «...Бистиң танк күштеривистиң материалдыг кезээниң амга чедир бар турган артык күштүг чоруу амгы үеде оскундурган болгаш дайзынның холунче шилчий берген. Ынчангаш дүрген болгаш соксаал чок чедиишкинниң аргазы читкен-дир».

...Гитлержи фашистерниң 17-ги танк дивизиязы 1941 чылдың июль 8-те Сенно хоорайның районунга тараа болгаш картофель сыптарын чуура бастырбышаан, Днепрже шургуп чоруп олурган. Совет «Т-26» болгаш немец «Т-111» деп танкыларның тулчуушкуну аңаа болган. Ол-ла үеде кедергей чаагай көк-тараа сывының аразындан совет танк көстүп келген. Ындыг танкыны гитлержилер ооң мурнуда көрбээннер. Элээн хөй немец танкылар совет танкыны боолап эгелээннер. Ынчалзажок гитлержилерниң танкыларының үгер-бооларының каң снарядтары совет танкының суургазынга болгаш өске-даа кезектеринге деггеш, күш четпейн, ырадыр чаштай бээр болган. Танкыга удур 37 миллиметр снарядтыг немец үгер-боо турган орук кыдыынче углай совет танк чорупкан. Чоокшулап келген совет танкыны гитлержи артиллеристер соксаал чокка боолай берген, ынчалзажок оларның октары ук танкыны база үрей шаап шыдавазы. Совет танк немец үгер-боону, ооң адыгжыларын черже киир чуура базып, чоогунга ону боолуп турган немец «Т-111» танкыны өрттендир боолааш, немец-фашистерниң камгалалынче 15 километр чаза таварып кире берген. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң чайынанчак Тиилелгезинге төөгүлүг рольду ойнаан совет «Т-34» деп танк-биле гитлержилерниң 17-ги танк дивизиязының танкистери бир-ле дугаарында шак ынчаар таварышкан. «Келген-не черинге мөгүдээшкинни болгаш ундараашкынны, өлүмнү болдуруп турар сүртенчиг чепсек-тир» деп, гитлержи танкист бир офицерниң демдеглелиинде бижиттинген.

...«Т-34» совет танкының тургустунган төөгүзү болгаш дайынчы характеристиказы мындыг. 1924 чылда Совет Эвилели эң баштайгы чүък автомобилин бүдүрүп алган, а 1939 чылга чедир күчүлүг танк шериглерин тургузуп шыдаан. Ленинградтың индустриалдыг (политехниктиг) институдунуң доозукчузу Михаил Ильич Кошкин «Т-26» илчирбе-дугуйлуг аар, «Т-34» ындыг дугуйлуг чинк танкыларны чогаадырынга шылгараңгай рольду ойнаан.

Чогум-на «Т-34» танкыны — ортумак, бөдүүн, бүдүреринге эптиг, дайынчы чорудулгаларга ажыглаарынга таарымчалыг, эзлгир, быжыг танкыны чогаадырын М. И. Кошкин шиитпирлээн болгаш бодунуң дузалакчылары Александр Морозов болгаш Николай Кучеренко оларның-биле кады ук танкыны төлевилеп эгелээн турган. Ынчалзажок ол өкпеге дегдиришкинден мөчээн. А ооң баштайгы төлевилелин, сагыңгыр идеяларын дузалакчылары амыдыралга чедиишкинниг боттандырган.

Чаа танкыны төлевилеп чогаадыр ажыл дыка дүрген кылдынган. Ынчалзажок кедергей хынамчалыг болган. Ол ажылды 1939 чылга чедир доозупкан. «Т-34» танкының баштайгы ийи шенелде машиналарын 1940 чылдың мартта бүдүрупкен. Часкаар кыжын берге байдалдарның үезинде ийи муң ажыг километр хемчээлге шаптараазынныг оруктарны эртип, шенелдени кылырын Күрүне комиссиязы негээн. Ындыг шенелдени ол үеде Харьков — Москва — Минск — Киев — Харьков аразынга кылган. Чаа танкының бедик шынарлыын, бөдүүнүн, эптиин ук шенелде бадыткаан. Кандыгдаа берге оруктарга часкаар кыштың соок-даа, малгаштыгдаа үезинде ол торулбаан. Төөгүлүг болгаш алдаржаан «Т-34» шак ынчаар тургустунган.

«Т-34» танкының деңзизи 26,5 тонна, узуну — 6 метр 10 сантиметр, бедии — 2 метр 40 сантиметр, илчирбелиг дугуйларының бирээзиниң-не калбаа — 47 сантиметр, адаанның черден бедии — 40 сантиметр. Ооң экипажы — дөрт кижи: чолаачы-механик, пулемётчу, октар суп бээр дайынчы, танкының командири (танкының суургазында улуг бооңу хараалдап бээриниң хүлээлгезин ол база күүседип турган). Танкыны 500 аът күштүг В-2 деп дизель-мотор-биле хандырган. Ук шимчедикчини совет инженерлер Я. Викман биле Т. Чупахин 1935 чылда төлевилеп чогаатканнар. Моторну хөделдиреринге танкыга электриниг системаны ажыглаан, ынчалзажок курлавыр магадылал кылдыр тыгыш агаар-биле хөделдирер системаны база тургускан.

«Т-34» танкының чепсээ мындыг турган: Дегтярёвтуң чогаатканы 7,62 миллиметр пулемёт (ДТ), ук пулемёт-биле чаңгыс-ла минутада 500—600 окту үндүр боолап болур, ынчалзажок чазыг чок боолаарынга минутада үс окту ажыглаар болган. 76,2 миллиметр үгер-бооңу баштай эптээн, а ооң соолунде 85 миллиметр боо-биле чепсеглээн. Ооң снаряды 500 метр хемчээлге гитлержилерниң танкыларының 69 миллиметр кылын хүлер каң камгалалын, 1 километр 600 метр хемчээлге — 54 миллиметрни чайлыг өде бээр болгаш өрттендир үрей шаптар турган.

«Т-34» танкының дайынчы бедик шынары дараазында үш чүүл характеристика-биле тодаргайлаттынган: боолаар күнүлүү, хүлер каң камгалалы, чорууруның моондакталбас эптии. Танкының хүлер камгалалының кылыны 100 миллиметр. Ынчаарга ооң быжыы дайзынның 300 миллиметр кылын хүлер камгалалдыг танкыларындан артык болган. Ооң чажыдын немец-фашистиг танк шериглериниң командылалы үр үе дургузунда тып чадаан. Алдарлыг совет конструктор Михаил Ильич Кошкинниң сагыңгыр, мерген угаангыр ачы-хавыязын онзалап демдеглээри чугула: 100 миллиметр хүлер каң камгалалды 60 градус ийленчек кылдыр каңнап тургускан. Ынчангаш немец танкыларның болгаш таңкыга удур үгер-бооларның снарядтары «Т-34» танкының ол камгалалынга деггеш, ийленчек болган ужуруңда кайтыга бээр турган. Алдаржаан совет танкының тургустунган төөгүзүн, дайынчы характеристиказын допчулаарга мындыгдыр.

(ПМА).

«...ОЛАРНЫҢ КУЖУ БИСТИ СОРУК КИИРГЕН»

«Дайын чылдарында совет кижилерге ужуражыр, оларның-биле демнежип алгаш, гитлержилерге болгаш итали фашистерге удур демисежир аас-кежиктиг болган мен» — деп, Джино Пульчинелли бодунуң сактыышкынын эгелээн. «Унита» солуннуң Ливорнога болган байырлалынга ооң-биле ужурашкан бис. Коммунист Джино ында бодунуң партсекциязынга кежээнин-не ажылдап турган. Джино болгаш өске-даа коммунистер боттарының алыр ужурлуг акша-хөреңгизин коммунистиг парлалганың фондузунга бергеннер.

...Дайынчы октарлыг ланчы боону ол холга тутканы хүн ооң хары 18 безин четпээн турган. Партизан отрядынга ону «бичии кайгал» деп шолалаарга, ол ажынмас-даа. А Джино кедергей орлан, дидим, аваангыр, сагыңгыр оол турган. Бартолиниң бригадазы фашистерге удур Моден хоорайның районунга тулчуп турган. Джино ол бригаданың составынга кирген. Италияның удурланыышкын шимчээшкининиң алдын медалы-биле партизан бригадазын шаңнаанынга Джинонуң киирген үлүү бар.

Фашизмге, гитлеризмге удур итали улустуң демиселинге хөй совет кижилер киришкен деп, Джино чугаалап турар. Чүгле ооң отрядынга безин 15 совет хамаатылар фашистерге удур маадырлыг демисежип турган. Оларның хөй нурууз Кызыл Армияның солдаттары, офицерлери, ажылчыннар, тараачыннар. Фашистиг концлагерлерден олар дезип келгеннер.

— Бистиң тулчуп турган районувустан ырак эвесте девискээрге совет кижилерден тургустунган партизан бөлүү фашистерге удур демисежип турган. Ол дээрге улуг эвес отряд турган, ынчалзажок ооң дайынчыларының маадырлыг хөделиишкиннери фашистерге шыңгыы согуушкуннарны таварыштырып турган: орус партизаннарның хөделиишкиннери дидим, чаныш-сыныш чок, шиитпирлиг болган — деп, Джино сактып чугаалады. Орус партизаннарның ол отрядын узуткаарынче дыка хөй күшту фашистер чорупкан. Тулчуушкун эгелээн дугайында медээни дыңнаан дораанна орус партизаннарга дузаларын шиитпирлээн бис. Фашистерниң артыы талазындан согуушкунну кылыр сорулга салдынган. Совет партизаннар амы-тынын харам чокка тулчуп турганнар. Ынчалзажок күштер деңг эвес болган. Хөй совет партизаннар маадырлыы-биле өлген. Арткан каш кижи бистиң отрядка каттышкан.

Джино-биле кады стенд чанынга олурган бис. «Унита» солуннуң байырлалынга келгеннер бистиң чаңгыс-биле шууҗун эртип турду. Оларның бирээзи мынча диди:

— Федор-биле ужурашканывны совет эштерге чугаалап берип көрем, Джино.

— Ийе, Федор Полетаев-биле чаңгыс эвес удаа ужурашкан мен. Баштайгы ужурашкан хүнүм мээң сагыш-сеткилимге кезээде артып калган — деп, Джино чугаалады. — Италияның Мардзаботто хоорайының бүгү 2 муң ажыг чурттакчыларын — кырганнарны, херээжейнерни, бичии чаштарны кырып каапкан фашист Редерниң шаажылакчы шериглеринге удур халдаашкын кылган соолунде турлаавысче ээп келген бис.

Ынчаарда Федор Полетаевтиң тулчуп турганы партизан отряды-биле ужуражы берген бис. Федор-биле бистиң ужуражыышкынывыс кыска болган: чаңгыс черге олуруп болбас турган. Ынчалзажок ооң маадырлыг арын-шырайы, чоокшулап келген тиилелгеге ооң бүзүрелдии, амыдыралга өөрүшкүлүү. Совет чуртунга, улуг чонунга мээ бистиң сагыш-сеткиливисте уттундурбас кылдыр артып калган.

Федор Полетаевтиң фашистерге удур өлүм чок маадырлыг тулчуушкуннары, ооң ады ынчаарда бүгү Италияга иептереэн турган. Федор кайгамчык дидим, маадырлыг болгаш удурланыышкынның идеалдарынга, фашизмге, дайынга удур демиселдиң херээнге бүгү бодун бердинген кижи чораан. Тиилелгениң хүнүнге чедир ол чурттавайн барган. Гитлержи болгаш итали фашистерге удур тулчуушкуннарның бирээзинге маадырлыы-биле өлген. Ооң өлүм чок ады фашизмге, дайынга удур демиселдиң демдээ болган. Совет Эвилелиниң Маадыры бедик атты аңаа тывыскан болгаш ону Италияның удурланыышкын шимчээшкининиң Алдын медалы-биле шаңнаан.

— Совет кижилерде кайгамчык күчүлүг иштики күш бар. Боттарының херээниң шынннынга, социализмниң оруунуң шынныг херээнге совет кижилерниң ханы бүзүрели — оларның кайгамчык иштики кужу-дур. Совет кижилерниң кужу бистерни сорук кииргенн. Кызыл Армияның тиилелгезинге, совет хостакчыларның Берлинге чедеринге ынчаарда бүзүрел бистерни чалгынналдырып турган. Совет кижилерниң улуг найыралы —оларның тиилеттирбес чоруунуң кол үндезиннериниң бирээзи дээрзинге база бүзүрээн мен—деп, Джино чугаалады.

А. ГОЛЯЕВ,
СЭТА-ның корр.

ЧУРУКТА: Бай-Тайга районнуң бот-тывынгыр артистериниң боттарының чогаатканы «Хээлер» деп танцызын күүседип турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ТЫВА УЛУСТУҢ ШООДУГЛУГ ЧЕЧЕН СӨСТЕРИ

Ээ, сени-даа —
Ыт ышкаш дүрлүп удуур
сен бе?
Куш ышкаш дүннеп хонар
сен бе?
Ээ, сени-даа —
Чолдак бодуң узай бээр
дээн сен бе?
Чок-ла бодуң байый бээр
дээн сен бе?

Ээ, сени-даа —
Теве кудуруу черге четкиже,
Тениң мыйызы дээрге
шаштыкыже.
Ээ, сени-даа —
Диис кырынга олурар диис
сен бе?
Дыт бажынга олурар диң
сен бе?

Ээ, сени-даа —
Суг көрбейн идиң уштуп,
Даг көрбейн эдээң астып.
Бо-даа хөөкүйнү —
Довук ышкаш томуннаан,
Дорзук ышкаш долдаңнаан.

О. ДАРЫМА,
чондан чыып бижээн.

ЧЕЧЕН ЧУГАА

Чонну у-биле

— Чүден чүү кончугул?
— Чүглүг ок кончуг.
— Чүглүг ок кончуг болза, чалым хаяа чүге тыппазыл?
— Чалым хая кончуг.
— Чалым хая кончуг болза, күске, кужугүн чоп үттей бээрил?
— Күске, кужугүн кончуг.
— Күске, кужугүн кончуг болза, өг орнунга чоп чыдып каарыл?
— Өг орну кончуг.
— Өг орну кончуг болза, хар чоп дуй чаантарыл?
— Хар кончуг.
— Хар кончуг болза, хүнге чоп эрий бээрил?
— Хүн кончуг.
— Хүн кончуг болза, булут чоп дуглай бээрил?
— Булут кончуг.
— Булут кончуг болза, хат чоп соя шаантарыл?
— Хат кончуг.
— Хат кончуг болза, Бош-Дагны чүге тура шаантазыл?
— Бош-Даг кончуг.
— Бош-Даг кончуг болза, аргар, кошкар чоп дурлаглап алган турарыл?
— Аргар, кошкар кончуг.
— Аргар, кошкар кончуг болза, эрес аңчы чоп адып кааптарыл?
— Аңчы кончуг.
— Аңчы кончуг болза, аараш чоп өлүп каарыл?
— Өлүр дээнде —
Өл ыяштан туттунар бе?
Баар дээнде —
Пар ыяштан туттунар бе?
Эмненип шыдаар болзуңза,
Эвирге, Хавырга Таңдымда
Эм оът көвей!
Чулуп, казып шыдазыңза,
Чуртум кайы кайы
таңдызында
Чүүден кончуг оът-сиген
кончуг!

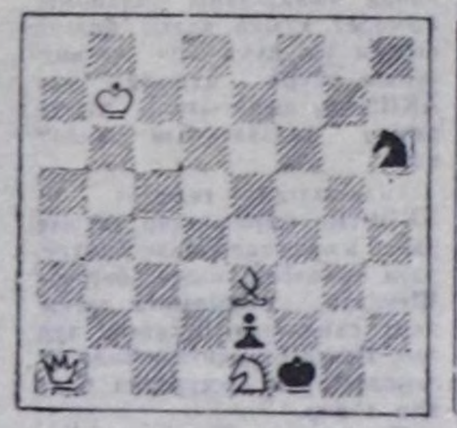
Мөңгүн-Тайганың сураглыг тоолчуларының бирээзи Саая Чүвүрекович Самбуу күүседирге, Д. Ондар бижээн.

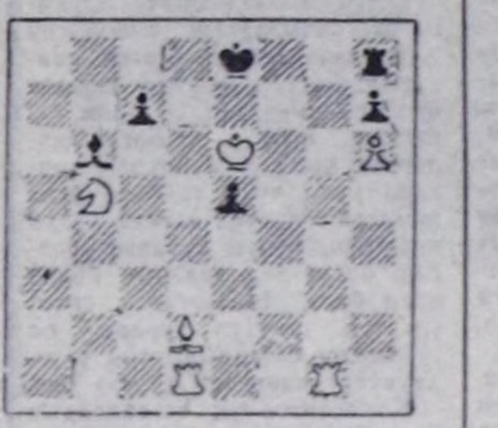
ОЛАРНЫҢ САНЫ 2:2

ВОЛГОГРАД. (СЭТА). Майя Чибурданидзе биле Ирина Левитинаның аразында шыдыраага делегей чемпиону ат дээш маргылдааның дөртку салыы 30-гу кеште делегей чемпионунуң тиилелгези-биле доозулган. Маргылдааның саны —2:2 апарган.

Бешки салыг бөгүн болур. Агы-биле Левитина ойнаар.

ШЫДЫРААГА БОДАЛ ХЕРЕК

Ийи көштен мат болур. Үш көштен мат болур.

«Ыт—кижиниң өңнүү» деп шаган бээр үлегер чугаа бар. Ол черле шын. Тайгага, ээн ээнимерге азы хову черге чаңгыс кижиже бөрү азы адыг халдаан таварылгада ыт ээзиниң амы-тынын камгалап алган болуушкуннар ховар эвес. А күскү, кышкы үелерде аңчылар, диинчилер ыттарын черле кагбас, эдертип алыр болгай. Киш ышкаш үнелиг кештиг, дезиг амытанны аңнаарынга ыттарны база ажыглап, ыяшче үндүр ойлаттырып ап турар.

ЧУРУКТА: «ээзин манааш, удуй берген ыт».

СЭТА-ның фотохроникаы.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 22-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Кадык болур дизинзе. 9.00 — Шыдыраага делегей чемпионады. 9.15 — Документалдыг телефильм. 9.45 — «Родники». Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. К. Мешко чорудар. 10.15 — «Спортлотонуң» 38-ки тиражы. 10.25 — Үнүштер амыдыралы. 11.10 — Россияның составынга калмык чоннуң эки тура-биле каттышканындан бээр 375 чыл болган оюнга. 11.40 — Уран чүүл коллективтериниң концерти. 12.15 — «Москвичка». Телеклуб. 13.40 — Чогаалчы болгаш амыдырал. Совет чогаалчыларның I-ги съездиниң 50 чылынга. 14.20 — «Өг-бүле болгаш школа». 14.50 — Бөгүн делегейде. 15.05 —«Три весёлые смены». Уругларга үш сериялыг уран чечен фильмниң 1-ги сериязы. 16.10 — Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 16.40 — «Билдингирдаа болза, бузуренчиг эвес». 17.40 — Мультфильмнер. 18.00 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 18.30 — «Директор театра». Фильм-шии. 19.00 — «Сагыш-сеткилдиң ханызындан». Ыракты Чөөн чүк парохолдевозунуң далайжылары-биле ужуражыышкын. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Экранда—кинокомедия». 22.55 — Шыдыраага делегей чемпионады. 23.10—23.20 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Кадык болур дизинзе. 8.25 — Душанбеден дамчыдылга. 9.00 — Куйбышев телестудиязының программазы. 9.55 — Документалдыг фильмнер. 10.40 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.10 —Ритмиктиг гимнастика. 11.40 «Кинопанорама». 13.05 — «Кроссворд». Эстрада программазы. 13.40 — П. Загребельный. Чогаалчының ажылы. 14.40 — Белорус ССР-ниң уран чүүл мастерлериниң концерти. 15.25—М. Ермолова аттыг Москваның драма театрының шиизи. «На краю бездны». Автору — Ф. Дюренматт. 18.00 —«Музыка кносуузу». 18.30 — «Делегейниң садтары болгаш парктары». 19.00 — «Калык-шыл». 19.45 — Делегей байдалының допчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Шеригжиткен хевирге ССРЭ чемпионады. 21.00 — «Үе». 21.35—23.00 — К. Поляков. «Серенада для мамы».

АГААР

Бөгүн республиканың бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге биче чаъстаар, дагларга хар холумактыг чаъс чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Дүне 1—6 градус чылыг, чамдык черлерге 1—6 градус соок. Хүндүс 13—18, чамдык черлерге 4—9 градус чылыг болур.

Кызылга бүргеп, аязыр, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне 1—4 градус, хүндүс 15—17 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Короткие рукава» 9.50, «Заложник» 11.30, 13.10, 19.00, 21.00, «Европейская история» 15.00, 17.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Танец орла» 14.30, «Дым отечества» 16.20, 18.10, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бойся, враг, девятого сына» 15.00, «Я вышла замуж за тень» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

1984-85 өөредилге чылында хүндүскү салбырга сургуулдарны немей хүлээп алырын Кызылдың уран чүүл училищези чарлап тур. Дараазында туккай эртемнерге сургуулдарны хүлээп алыр: ниити ыр диринжёрунуң, чоннуң хөгжүм херекселдериниң (домра, дошпулуур, бызаанчы, баян болгаш оон-даа өске), библиотеканың салбырлары. Хөгжүм-биле холбаалыг салбырларга 8 болгаш 10 класс, библиотека салбырынга 10 класс эртемниг аныяктарны хүлээп алыр.

Кирерниң шылгалдалары бо чылдың сентябрь 20-ден октябрь 1-ге чедир болур.

Тайылбыр алыры-биле черчерде культура килдистеринге азы Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 2 бажыңга келир. Телефоннары: 2-25-79, 2-29-26.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, харыысалгалыг секретарьның 2-25-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2050.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01376